Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 155 (12545) | 1984 чылдың июль 5, четверг | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуул

ЧАЙЛАГДА

«Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу Чычаан-оол Монгушович Кенен — район Совединиң депутады. 1955 чылдан бээр мал ажылынга ол доктаамал ажылдап турар. Эгезинде сес чыл дургузунда инек кадарып келген. Ооң соонда хойжулап киргеи. Хоочуң малчын чыл санында планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин үргүлүг ажыр күүседип турар.

Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш малчының ажылдап турары кызымак. Хой семиртилгезин эки чорудары-биле ийи неделя дургузунда боттанаар, хоюн тайгаладыр. Мал чемнери белеткээр талазы-биле кылыр ажылдары база эвээш эвес, бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээр.

Ол бедик хүлээлгезин күүседип, ниитиниң малынга ногаан, эки шынарлыг сигенни кезеринге белеткеп турар. Ол бодунуң дузалакчылары-биле сиген кезер шөлдү ындыгаастан көрүп, ону арыглап-шыдып турар. Дүржулгалыг малчын — аныяктарның дагдынын-

фоторепортаж

зы. Ол чылдың-на, ылаңгыя чайгы үеде школачыларны дагдынып ап, оларны хойжунуң берге-даа болза, хүндүлүг ажыл-ижинге ижиктирип, чаңчыктырып турар.

— Чайгы үеде, чайлагга, хойларны ыяк семиртип, одарладырга, кышты хүрменди ажар, хураганнары безин шыырак болур — деп, ол чугаалап турар. Чогум-на ынчангаш малчын чайгы одарладыышкынны харыысалгалыг көрүп, одар-бел.ч чирниң отъ-сигенин таарыштыр ажыглап турар.

Хойжунуң дузалакчы кадарчызы Апай-оол Монгушович Кунгааның оглу, Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчизи Сай-Даш чайгы дыштанылгазында малчынларга дузалажып, хой кадаржып турар. Баштайгы хүннерде ол авазы-биле хой кадарып турган. Ам чааскаан кодан хойну кадарып, кызымаан көргүзе берген.

ЧУРУКТАРДА: хойжу Ч. М. Кенен; Сай-Даш Кунгаа оон кадарган хою.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧАА ТУДУГДА

Аныяк техниктер станциязының тудуун Куль-тураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркка чорудуп эгелээн.

Станцияның үш аңгы кезектен тургустунган бажының чудук ыяштардан кылып турар.

Станцияның тудуун Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур доозуп, ажыглалга киирер дээш, ында «Кызыл тудуг» эргелелинден Н. А. Панынинин, № 43 тудуг эргелелинден М. В. Горбачевскийниң бригадалары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

СЕЗОН АРАЗЫНДА

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының дүржулгалыг ачызы Д. Т. Хайрулин өлүк белеткелиниң планын доктаамал ажыр күүседип келген. Ооң бригадазының ачылары аңныыр сезоннар аразында тудуглар тудуп турар. «Хөндергей» совхозна чаа кыштаг тударын ачылар хүлээнген. Ам-гы үеде Дыттыг-Чарыкта чуртталга бажыңын, чунар-бажыңны, 300 хой кирер кажаанын даштыкы серизин, хураганнар доруктурар өрээлчигештерни кылып дооскан.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

ШЕФТЭЭШКИН-БИЛЕ

Тес-Хем районнуң сан килдизининң ажаалга кассазының күртстрахованиe черинiң база банк салбырының аж.лдакчылары мал чеми белеткээринге кирижири-биле өткен дыштанар хүннерде шефтээшкинни организастаан, 14 ажыр кижи ажылдап үнген.

Арга-арыг оймактарында эпчок черлерде чайгаар үнген сигенни хол кадыыры-биле 10 тоннаны кезип белеткээш, ону машинага чудурген. «Чодураа» совхозтуң витаминниг сиген далганы черге дужаараан.

Хол кадыыр[illegible]-оол, Е. Ланзыы, болерииге З. Чагар-оол, Э. Бичиняк болган оон-даа өскелер идепкейлиг ажылданнар.

Хол кадыыры-биле кезип болгу дег черлериниң сигенин ажаал алырынче ажылдакчыларны дыштанып хүннерде организасташ, мал чеми белеткээринге моон соңгаардаа киржир.

И. САРЫГ-ООЛ.

Самагалдай суур.

Күрүнеге эки шынарлыг, хөй дүктү дужаар дээш

КЫРГЫЛДА ШАПКЫНЧААН

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында хой кыргылдазы шапкынчаан. Мал семиртир «Тыва» совхоз бо чылын 7600 баш иртти кыргааш, күрүнеге дужаар. Электрилиг хачы-биле хой кыргыыр чаа пунктуныында ажыглалга киирген.

13 коданның чедизин кыргып дооскан. Кыргыкчыларның социалистиг чарыкын түүнеп турар. Электрилиг хачы-биле хой кыргыыр Алексей Чара-Көрген. Хүлер-оол Доржу олар хүнде 40—45 хойну кыргааш, тиилекчи болган. Азы хүнде олар 120-140 кг дүктү дужаап турар. Кыргыттынган коданнардан Уртуи-Назын Ховалыгның кадарганы үш чүс ажыг ирт бүрүзүнден ортумаа-биле 2700 грамм дүктү алган.

Кыргылданы кыска хуусаада доозар дээш хол хачызы-биле кыргыыр арганы база ажыглап турар. Хол хачызы-биле Сенди Монгуш хүнде 33 хойну кыргып, 82 кг, чедир дүктү дужаап турар. Хачылар эдикчизи Ома Монгуш электрилиг хачыларның үзүк чок ажылын хандырып келген.

«Искра» совхоз 12 муң ажыг хойну кыргып доозуп турар. Күрүнеге 17,5 тонна дүктү садар планныг. Чартык чылда хойжулар Байыр-оол Петров, Чозар-оол Монгуш, Маадыр Иргит хойданна 2000-2300 грамм дүктү алган.

Ында кыргыкчылар Тамара Монгуш, Ранса Ховалыг, Анай Куулар хүнде 50-60 кг дүктү кыргып турар. «Искра» совхоз бо хүннерге чедир 8 тонна дүктү күрүнеге сатнан.

К. МОНГУШ.

«Шыныың» корр.

ОРГАНИЗАСТЫГ

«Торгалыг» совхоз бо чылын күрүнеге 60 тонна дүктү дужаар планын бүрүн күүседир сорулга-биле кыргылданы организастыг чорудуп турар. Совхозтуң 2 кыргылда пунктуларында электрилиг 52 хачы болгаш хол хачылары бар. Кыргылдада шупту 125 ажыг кижи киржип турар.

Кыргыкчылар аразында социалистиг чарышты организастаан, ооң түүнелин ийи хонгаш-ла үндүрүп турар.

Пунктуларда «пландан ажыр хой дүктү бөрээлиңер» деп дозуннарны аскылаан.

Ылаңгыя Чаа-Суур салбырының кыргылда пунктузу кыргылдага эки белеткенген. Салбыр күрүнеге 24 тонна дүк дужаар планныг. Ында электрилиг 24 хачы база хол хачылары-биле 55 кижи кыргылдаже демнег кирген. Кыргылданың чоруп турарының дугайында агитхуудустарны неделя санында үндүрүп турар.

Н. ДАМДЫН,

«Торгалыг» совхоз.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ДЖ. ХАУ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Великобританияның даштыкы херектер болгаш дем каттыштырылгазының херектериниң талазы-биле министри Дж. Хауну июль 3-те хүлээп алган. Ол Совет Эвилелинде аян-чорук кылып келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

Делегейниң чамдык чугула айтырыгларын болгаш совет-британ харылзаалар-ның айтырыгларын ажылхерекчи ёзу-биле чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле угланыышкыны дайын кыжаныышкынын узуткаарынче, тайбыңны быжыглаарынче, күрүнелер аразында идегежирин болгаш кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы быжыглап, калбартырынче угланыышкынның бооп келген болгандыгыр болур-даа деп, К. У. Черненко онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң шериг болуглешиишкининиң күзеп турары ышкаш, делегейде шериг-стратегтиг деп чоруктуу ынчаар үрээрин болдурбас. Бистер боттарывыстың Варшава Керээзининң талазы-биле эвилелчилеривисбиле кады камгалал талазы-биле харыы хемчеглерни алыр ужурга таварыжып, ол дугайын чарлаан бис. Бир эвес АКШ болгаш НАТО-нуң, ооң соон эдерген чурттары америк ракеталарны тургузарын сонсадыр болгаш тургузуп каан ракеталарны Европадан үндүрериниң хемчеглерни алыр болза, ук харыы хемчеглер эргежок чугула эвес апаар ийик. Ооң-биле кады Совет Эвилели бодунуң харыы хемчеглерни күи чок болдурарының талазы-биле бүдүмнарны база кылыр ийик. Бо бүгү ортумак ыракшылдың-даа, стратегтиг-даа ядролуг чепсектер талазыбиле чугаалажыышкынынарга орукту ажыдар арганы бээр.

К. У. Черненко делегей байдалын экижидериниң талазы-биле, боо-чепсекти эңдере будүрериң кызыгаарлаар болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң кылганы тодаргай саналдарның комплекизинче кичээнгейни угландырган. Космос делгемин милитаризастаарын баш удур болдурбазын хандырар ужурлуг айтырыгларның комплекизиниң талазы-биле чугаалажыышкынынарны сонгаарладыышкын чокка эгелээр дугайында Совет Эвилелиниң саналының ужурдузазын онзалап айыткан.

Бо бүгү айтырыгларга Берлин чүктүң харылазары арткан. Оларның талазы-биле дугуржулгалы чедип алыр болза, делегейниң бүгү байдалынга эки салдарын чедирер ийик.

Совет-англи харылзаалар-ның соңсаал чокка хегжүүрүн Совет Эвилелиниң күзеп турарын К. У. Черненко демдеглээн. Ынчалза-даа ол ийи таладан хамаарыжыр алаар. Кайы-даа талага ажыктыг дең эргелиг чорукка, иштики херектеринге холгаарлашпазынга үнделээш, ийи чурттуң улустарының Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның эрге-ажыктарынга дүүштүр Англия-биле ийи талалыг харылзааларны калбартырынга мурнундагызы ышкаш, база-ла белен бис.

Дж. Хау бодунуң талазындан чугаалашкан айтырыгларны британ чазактың канчаар көрүп турарын чугаалаан. Ол Совет Эвилелиниле харылзааларны экижидеринге, политиктиг чугаалары үргүлүлээриниге Англияның сонуургалдыының дугайын медегдээн.

Бесөңдага совет талаган — СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭниң Великобританияда элчизин В. И. Попов; англи талаган Великобританияның ССРЭ-де элчизин И. Сазерленд, даштыны херектер министриниң доктаамал оралакчызының оралакчызы М. Дженкинс, даштыны херектер министриниң улуг дузалакчызы Л. Эпплярд олар киришкеннер.

(СЭТА).

КРАСНОДАР. (СЭТА). Кубаньда тараа ажаал алышшкыны тулуктээн. Мурнуу болгаш Төп районнарның механизаторлары кол тараа культуразы — кызыл-тасты нестирип база бастырып эгелей бергеннер. Краснодар крайда күзүн чаштырып, тарыыр тараа шөлү чеди чүс муң гектар ажып турар. Баштайгы түүнелдерден алырга, эки дүжүт үнген.

Усть-Лабинск, Тимашевское, Канево болгаш өскедаа тараалаң районнарда бир муң ийи чүс ажаал алышшкының транспорт комплекстери болгаш отрядтары кызыл-тасты ажаал алырынче киришкен. Таланы аңгылап-даа, дорт-ажаал ап, дүн-даа, хүндаа а[illegible]ивейн, эдлчег-биле даа [illegible] Тараажылдап турарлар. Сүрүзын ажаал алган шөлдерни дораан-на арыглаан, катап тарылгага болгаш күзүн тарыыр культураларны чаштырарынга белеткеп турар.

Ажаал алыр бедик шынарлыг тараанын тозан хуузун күрүне шыгжамырынга урар.

МАРЫ. (СЭТА). Туркменияда азот чемнишчидилгелерниң заводунуң чылда-ла 765 муң тонна аммиак селитразын кылып үндүрер баштайгы эдлээ ажылдап эгелээн. Ол завод чемнишчидилге кылыр чиг-эттиг черинии мырыңай чоогунда — Туркменистанның мурнуу чүгүнде бойдус газы-биле байлак девискээрде тургустунган. Ол будурулге черин кожазында Марының ГРЭС-зи хандырып турар.

Баштайгы эдлчег ажылдап эгелеве-даа, тудугжулар болгаш эптекчилер оон чоруваан. Олар бо чылдың төнчүзүнге чедир заводтуң ийнги эдлчээн база дужаар дээш ажылдап турар.

БЕЛГОРОД. (СЭТА). Ивнянское районнуң Куйбышев аттыг колхозунуң төп сууру — Новенькое Белгород областың кодээ чурттанчылыг черлерин тудуп, тургузарының үлегери болуп берген. Оон өске колхозтар болгаш совхозтарның төптерин амгы үеде кол планнар ёзугаар эде кылып турар. Чүгле бо чылын ол областың суурларынга эрткен чылдыынган ыраакта хөй — 230 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер.

ЧИТА. (СЭТА). Тудугжулар Забайкальеде эң улуг дээш эмнелге комплекизин эмчилерге хүлээдип берген. Олар оон сөөлгү, дөртку эдлчээн — бир муң орунчуг клиниканы тударын доозуп-каннар. Ында лазерлиг херекселдер, барокамера-биле хандырылган, кылымал бүүрек салбыры, кезип эмнээр он беш өрээл база бар. Бир муң ажыг эмчилер ажылдаар. ол Читаның кадыкшыл төвүнде дүрген дуза чедирер вертолёттар хондүрер тускай шөл база бар.

ЯРДЫМЛЫ. (Азербайджан ССР). (СЭТА). Ярдымлы районуң ырак-узак чурттакчылыг черлериниң бажыңнарында ак-көк экраннар чырып эгелээн. Күчүдүг улаштыр дамчыдыкчы дамчыдылгаларны тода хүлээп алырын хандырып турар. Ам Азербайджанның чурттакчыларының 98 хуузу төп болгаш республика телевидениелиниң программазын көрүп турар.

РЯЗАНЬ. (СЭТА). Анаа школачыларның Бүгү-россия уран чогаал байырлалы боон эрткен. Ол «Россия, мээң төрээн черим!» — деп, девиз-биле эртнен болгаш РСФСР-ниң бүгү-ле автономнуг республикаларындан, крайларындан, областарындан уран чогаалдың үш чүс алдан аныяк-чалыы сонуургакчыларын чыылдырган.

Сергей Есениниң төрээн черн — Константиново суур аалчыларны эптиг-эзидек утказан. Хадыңнар, рябиналар болгаш клённар аразында шулукчүүнүң тураскаалының чанында Россияның алдарлыг оглуна тураскаатказан одурглар чагыдынып турган.

МОСКВА. (СЭТА). Москвада «Музей болгаш амгы үе» деп темалыг эртем-практиктиг конференция кыттынган. Ону ССРЭ-ниң [illegible]оцияның төп музейин-Революция ыл болганынга алдаш [illegible]ктирип турар. холбаштыр [illegible] ыржикчи. Конференцияның [illegible]улары — бистиң чурттуң [illegible]зейлериң ажылдакчылары, социалистиг чурттарның революция төөгүзүнүң музейлериниң төлээлекчилери — идеологтуг албан черлериниң системазынга музейлерниң ээлээр черин, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролүн чугаалажып көрүп турар.

КАЛУГА. (СЭТА). Областың чурт шинчилелиниң музейинде ажыттынган делгелеге ук черниң чурттакчыларының амыдыралында кайгамчыктыг чаартылгаларны, соруктуг күш-ажылын тодаргай көргүзүп турар. Делгелге Калуга областың тургустунганындан бээр бо хүннерде демдеглеп турары 40 чылынга тураскаатткан.

ТОРЬКИЙ. (СЭТА). Пролетарның улуг чогаалчызының чырык чаш чылларының эртжени Горький хоорайда бажыңы аалчыларны шаанда турганы-ла лөзээр байдалы-биле үткүп-хүлээп ап эгелээн. Ында сентелге ажылдары доозулган: бажыңны улам быжыглаан, өрээлдериниң ишти катап тургускан. Ол бажыңны Алексей Максимовичиниң бодунуң биографин болган кожаларның сактыышкынарын ёзугаар бир дугаарында 30 чылдарда сентен кылган турган.

ПСКОВ. (СЭТА). «Псков черниң чурукчулары — Тайбың фондузунга» — эртелбургузу, орус хоорайда июль үзүте ажыттынган делгелеге ынчаар адаан. Профессионал болгаш бот-тывыңгыр чурукчулар, сиилбичилер болгаш скульпторлар боттарының үүс үзеп ажыг ажылдарын ол делгелеге киирген. Ында делгээн чогаалдарны шупгузун садар болгаш оон киргеп акшаны Тайбың фондузунче шилчидер.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАТКАШ...

Хой ажылының түүнел көргүзүү — эки шынарлыг, хөй дүктү алыры кыргылданы организастаап эрттирерниң дең[illegible]елиндеп, ветеринарлыг болгаш организас-зоотехниктиг хемчеглерни ап чоруткаының хемчээлиндеп, ол чугула чорудулганың шынарын шынгыы контрольдаанындан, кыргаан дүктү шын класстаанындан, үчёттан, эки тырыырындан болгаш чогуур өйүнде дужааганындан хамаарыжыр.

Республикада июнь төнчүзүнге чедир 264 муң хой кыргыттынган, оон 460 тонна дүк алдынган болгаш бир баш хойга онаалтыр ортумаа-биле 1,7 кг дүктү ап турар. Амгы үеде ниитизин-биле үүс ажыг пунктуда кыргылда чоруп, оларда 3 муң ажыг кыргыкчы, 106 дүк класстакчызы ажылдап турар.

Бо чылын совхозтарның-даа, районнарның-даа кыргылдага белеткели ниитизин-биле багай эвес. Ажыл-агыйлар электрилиг хачы бистөп, прессчер, шпагатар-биле чедир хандыртынган. Чүк тырыыр пөс материалдар республиканың белеткээр кооперацияларынга четчирип-биле бар. Ону совхозтарның дүк планнга дүүштүр санап каан бир тонна дүктү 32 метр материалга пресстээр. азы 00 кг дүктү тырыырын 3 метр 20 см материалдырыр ужурлуг. Материалды оон улгаттыр чарыыларга артык чарыгдал боон, өйлеп каан материал чедиштей бээр. Ынчангаш ол совхозтарның зоотехниктери, кыргылда пунктузунуң эргелекчизи, үтчиги шын үчётка ап, дүк прессткчилерин сургааш чугула. Бо чылын ийи специалист Ставрополь хоорага бир ай хуусаалыг курст доозуп алгаш келгеп. Бар ам боттарының өөренип алганы арга-дужулгазын кыргыкчыларга дамчыдып берип, тайылбыр ажылдарын чорудуп турар.

Час берге болуп, чылыг эвес, хат-шуургынны болганы-биле бөдүүн, чартык бөдүүн дүктүг хойларның дүгү чедир хозалбаан, чүнгакталбаан болгаш кыргылда эрткен чылдыынга бодаарга, орайтап эгелээн. Ынчалзалаа Эрзин, Өвүр, Тес-Хем районнар бо чугула кампаниягa эки белеткенгеш, ону кыска хуусаада чорудуп, амбо хүннерде кыргылдачы адакталдыра берген. Хойнуң дүрген кыргыыр аргазын ылак шиңээдип алган мурнакчы кыргыкчылар республиканың совхозтарында хөй. Оларның чижээнге «УТКА 25 чылы» совхозтан В. К. Чусумаа. Кодээ ажыл-агыйның дүржулга станциязындан И. А. Жидков болгаш Т. И. Кокунина. Тока аттыг совхозтан С. Б. Оюн болгаш Б. А. Оюн дээш оон-даа өскелерни кирип болур. Бо кыргыкчылар электрилиг хачы-биле хүнде-ле 45—50 чедир хойну кыргып турарлар.

Хойдан ап турар дүк амдаа чогуур деңнелге четпес, эвээш. Ооң чылдагааны хойларның чайгы семиртилгезин чамдык зооветспециалистер, малчыннар чедир чорутпайн турарында. Хөй малчыннар кадарган хойларын изиг оттуг, серинн тайгаларга семиртип алырынче далашпас, харын изиг чайын безин отъ-сигенин кургап калган орук кыдыы элезининг ховуларга чайладып, маажым олурар болгай. Ол ышкаш ажылагыйларның удуртукчулары кыргылдага белеткелди хуусаазында, шынарлыг организастаавайн турар болгаш хой кыргылдазынче чогуур кичээнгей угландырбайн турарында. Бии-Хем район ниитизи-биле кыргылдаже кашла хонук бурунгаар кирип, бо хүннерге чедир чүгле 4000 ажыг хой кыргып алган.

Совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, хойжу бригадаларның бригадирлери кыргылда пунктуларын белеткээрин болгаш кыргылданың технологизиязын экижидерин амдаа чедир кылбайн турар. Ооң уламындан чамдык совхозтарның кыргылда пунктулары чаартынмаан, крышазы дежик, ишти тар, дүк сугар складтары чөк болгулаар. Шак ындыг пунктуларны «Кызыгаар», «Мөрен» совхозтардан көрүп болур.

Эки шынарлыг, хөй дүктү кыргыыр дээш кыргыкчылар ортузунга социалистиг чарышты 5—7 хонуктап үндүрүп, моральдыг болгаш материалдыг деткимче кылыры оларның ажыл-ижинге база бир идиг дээрэ бнлдингир. Ол хемчегни черчерде ап турары багай эвес.

Хой ажылында база бир чымыштыг ажыл—кыргылдаже кодээ ажыл-ишчилерни, аныяктарны, улуг назылгаларны, контора аппаратын, кодээ Совет депутаттарын, бүгү специалистерни, хойжу бригадаларның бригадирлерин шупгузун олче эвилелдеп, хойну кыска хуусаада кыргаш, чүүлданы кодан бүрүзүнге чоруткаш, отъ-сигени элбек, серинн тайгаларже одарладып үндүрери чугула.

Республиканың совхозтарының мурнунда ам Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш, хой кыргылдазының ажылында четпестерни дарый чайладыры негеттинип турар болгаш эки шынарлыг дүктү Төрээн чуртка бөөр дээш, республиканың бүгү малчыннары, кыргылдада эвилелдээн ажылчыннар бедик кодүрлүүшүнүг ажылдаар ужурлуг.

Ч. ХЕРТЕК.

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының талазы-биле килдизиниң начальныгы.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч а р л ы ы

(Эгезин № 154. «Шында»).

Галина Шулууевна **Куулар** — Саглы ортумак школазының башкызы.

Татьяна Дамдыновна **Саая** — «Ак-Чыраа» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Иргитовна **Сат** — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Алдын-кыс Седип-ооловна **Седен-оол** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергезин-биле

Роза Ловакиновна **Дамдын** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Миняимаа Биче-ооловна **Моигуш** — Солчур суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Елизавета Делгеровна **Ооржак** — Саглы суурда өг-бүле эези.

Долзатмаа Таан-ооловна **Сат** — Хандагайты суурда № 1 ясли-садтың ажылчыны.

Тамара Доржуевна **Сат** — Торгалыгның участок эмнелгезиниң ажылчыны.

Мария Монгушевна **Седен-оол** — Торгалыг суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Елизавета Степановна **Тумат** — райпотуң склад эргелекчизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергезин-биле

Зоя Николаевна **Чамзырын** — «Өөк» совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергезин-биле

Харам Михайловна **Конгар** — «Өөк» совхозтуң саанчызы.

Сара Доржуевна **Ондар** — «Хадың» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

МЕҢГИ БӨРТТҮГ, БЕДИК СЫННЫГ

Кызылдан ужуп үнген самолёт чоорту бедивишаан, доора хемнер, калбак эзимнер ажыр ушкаш, хенертен чавызап эгелээри билек, аккөк хөл чаттыла бээр. Ооң кыры-биле чавызаан олчаан самолёт барып хонуптар. Самолёттуң хонар чери сарыг дыттыг Хүнгүртү ол. Самолёттуң бедии көргүзер прибор далай деннелиниден 1300 метр бедикти айтып турар.

Чамдыкта, ылангыя чайгы үеде, арга-ыяш хайгаралының ийикпе, азы экспедиция улузун сөөртken самолёттар аңаа хонмайн эрттир ушкаш, Кундус биле Чекпе хемнерни эргиир. Ынчан самолёт кырында кижилерге кайгамчык чараш бойдус чурумалдары көстүп кээр.

— Меңги бөрттүг, бедик сынныг
Мээң чурттум бо-ла болгай!

Ол чогум-на ындыг. Ындыг онза черниң чурттакчылары Совет эрге-чагырганың чылдарында «көрбээнии көрүп, көдүрбээнии көдүрүп» чоруур апарганынга сеткилиниң ханызындан чөргаарланып, Совет чазакка болгаш Коммунистиг партияга боттарының чолдут салымы дээш өөрүп чоруурлар.

Чеден харлыг Седен ирей ырлыг, хөгжүмнүг, дириг чуруктуг улуг аптара көрүп ора, сеткил-сагыжының хайынганындан ийи дискээн часкагылап, шын-на сеткилинден каттырып олурар болду.

— Чоп кончуг каттырып ор сен, ирей? — деп айтырарымга:

— Ынчанмайн, оглум, көрбээнимни көрүп ор мен — дей-дир.

Ооң мурнунда, хүндүс, чаа ужуп кээп хонган самолёт чанынче бар чыдарымга, Седен ирей чаасчаан дөп-дөрбелчин метр хемчээлдиг кылдыр чонуп ааан улуг ак сай-дажын чаңгыс холдап көдүрүп алган каттырып кел чор. Уткуштур кылаштай бергеш:

— Бо кандыг кончуг күштүг апарганың ол, ындыг улуг чүвени салаалар бажынга көдүрүп алган силер — дээримге:

— Ол-дур, оглум, көдүрбээнимни көдүрүп чор мен. Бо болза, ортумак школага чедирер ужурлуг пенопласт деп чүве дээр чорду — дидир.

Седен ирейниң билбес чүвези чок: эрги-даа шагның, чаа-даа шагның дугайында деннеп хөрээн орар. Шынап-ла, шаг-шаанда кырганарның дүжүнге безин кирбейн чораан самолёт амгы үеде тус черниң чурттакчыларының Кызыл — Хүнгүрту аразынга хүн бүрү аргыжарда идегелдиг хөлгези болу берген. Улуг самолётка олурупкаш, согуннадыр ужудуп чорупкан оолду, кысты үдээн эжи: «Ужар-хемээ олурупкаш чоруй бардың, улуг тынып, арыкыыл чайын үдеп калдым» деп ырлап чыдып каар болгай.

Ол-даа ындыг. Нинтизиниң хөгжүлде дыка бедээн. Ону караам-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап келдим. Маңаа амдыызында чүгле культура хөгжүлдезин көрүп көрээлиңер. Тыва бижик тывылганда, Тере-Хөл кожуунуның эң улуг сумузу Балыктыгга ону чаа-ла айтып. кижилер бижик-биле аразында чагаалажып, адын салыптар болу берген үе. Сумуда мээң ачам Эртине биле Бижирилдиден өске эргиимоол бижикти безин эки билир кижилер чок турган. Бүдүн кожуунчуг арат чоннары диктүнүкт биле чайлаг школазынга бижик-үжүкке өөренген. Балыктыгның мээң үе-чергем улуг кижилери ликпункт башкылары Седенбал, Хүрештигбей. Чочаң оларны ам-даа утпаанар. Чүге дээрге, олар чонның сеткилин чырыдып, караан ажыдып берген буянныглар.

Амгы Тере-Хөлдүң азы Кызыл районнуң Шынаа көдээ Советтиниң девискээринде бижик билбес, тыва дыл билбес кижилер чок. Харын кыдыындан кыра оруктаарлар болгай. Хүнгүртүде оруумак школаның өөренүкчилериниң саны 564 четкен, үш школада тус черниң чурттакчыларындан 22 кижи башкылап турар. Дээдиг болгаш тускай ортумак эртемнигler, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Кувискаал Күнзүнович Куулар олча школага үжен ажыг чыл дургузунда тыва дыл болгаш литература башкылап турар. Ол школаның доозукчуларындан он кижи — эмчи, сес кижи — көдээ ажыл-агыйның дээди болгаш тускай ортумак эртемин чедип алгаш, төрээн черинде ажылдап турарлар, А Вячеслав Донгак Кызыл — Хүнгүртү аразынга ужудуп, дооскан школазын, өскен-төрээн булунун дээр бедиинден харап, тус черниң чонунуң хереглелин агаар-биле сөөртүп чедирип турар.

Сөөлгү чылдарда школа доозукчуларындан 11 кижи чурттуң янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринде өөренип турарлар. Оларның аразында Улан-Удэниң культура институдунда Виктор Чигжит өөренип турар. Школага өөренип тургаш-ла, дуңмалары-биле кады бажыңынга хөгжүм ансамблин тургузуп алган, хостуг кежээлерде ойнаан турар. Чигжиттиниң бажыңындан хөгжүм үнү ам-даа үзүлбес болгай.

Сөөлгү чылдарда суурга музыка школазы ажыттынганы Хүнгүртү суурнуң хүн бүрүдеги хөгжүлдезинге улуг болуушкун болган. Ында 70 ажыг школачы музыка болгаш хореография талазы-биле билиглерни ап турар. Баян салбырының баштайгы доозукчуларының бирээзи Вячеслав Сагаачы төрээн школазында ыры башкылай берген. Ооң ачазы Андрей Сагаачы бодунуң үезинде Төре-Хөлге улус чырыдыышкын ажылынга идепкейлиг киржип чораан кижи. Суур чурттакчыларында 46 янзы-бүрү марканың мотоцикли, хей-ле радиоприемниктер болгаш магнитофоннар, бензин-биле ажылдаар 137 хире, УД-2 хевирииң 23 бичии сайгылгаан станциязы бар. Музыка школазының херимииң иштинде шагбагар антенна бар. Ону дамчыштыр суурнуң чону телевизорну көрүп турар апарган. Ам суурда иниитизи-биле 173 өреге телевизорлуг апарганы тайга ортузунда ырак суурнуң культура хөгжүлдезин, чаа амыдыралды херечилеп турары ол.

Көдээ культура бажыңының «Тере-Хөлдүң чалгыгларының концертин көдээде малчыннарның өөнге-даа бола көрүп болур. Хоюг үннүг ыраажылар Дармажапты, Поштейни, Кара-оолду көрүкчүлер онза адаргал-биле дыңнаарлар болгай. Кино механиктери Марат биле Долзатмаа деп бедик мергежилдиг кижилер база бар. Кино, танцы, агитквартира концерттери — солуң чүүлдер-ле хөй. Хүнгүртү суурнуң хүндүлүг кижилериниң бирээзи ында ном санының ажылдакчызы Долума Сергеевна Очур болур. Бодунуң ажылынга мергежилдин-даа кончуг, хөй-нинтиниң херээ дээнде идепкейлиг аажок боорга, улуг, биче кижилер ону хүндүлээрлер. Көдээ Совет девискээринде 13 Маадыр-не барын база демдеглеп каалы.

Бо бедик хөгжүлде чүгле совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алдынган. А мал, чер, өлүк-тывыш талазы-биле ажылдар оранчок хөгжээн. Тудуг-суур ажылы база-ла хүн бүрү сайзырап турар. Тере-хөлчүлер Совет Тыванын 40 чыл ооңга бөлек кылдыр кижи эмнелгезиниң чаа бажыңының түдүун дооскаш дужаар деп хүлээнгеннер.

Шаанда чадырларга чурттап, балыктаашкың болгаш аңнаашкын-биле амыдыраан азы байларга хөделдеп чораан араттар ам тодуг-догаа, каас-шинник, арат чоннуң аразындан ылгалып үнген ураан-шевер тудугжуларның тутканы чаа бажыңнарда кажангызындан-даа артык байшыдалдыг чурттап чоруурлар.

Мөңгүн баштыг, ногаан кандаазынныг Хаан-Тайгалар, аар-бээр ийлериниң аңы-меңи долган Чаңгыс-Тайга, чеди баштыг Сеңгилең сыны Тере-Хөлдүң девискээрин долгандыр кажаалап алган чурумалдыг чараш көстүп турар. Оранчурт бодунуң элбек байлаан төрээн чонунга харам чокка берип турар.

Чоннуң культуразының шапкын хөгжүлдези-биле чергелештир ооң чамдык материалдыг базаа хөгжүлдезиниң хожудап турарын демдеглээри артык эвес. Чүүдаа мурнунда хөйиу хөлзедип турар айтырыг — школа тудуу. Өөренүкчилер саны чыл келген тудум өзүп турар, амгы үениң негелдезинге дүүштүр кабинет системазын ажыглаары бергедеп турар. Амгы школаның бажыңнары 1940 чылдарда-ла туттунган, бичии. Ооң аңгыда ында амгы үеде көдээ Культура бажыңының бир өрээлинде сыңмарлажып турар библиотека тускай бажыңныг, номчулга залдыг болуру база элээди уруглар-ның спорт школазын ажыдары күзенчиг. Суурда электри чырывайн турары школаның өөредилгезинге улуг шаптыкты таварыштырып турар. Тыванның өске черлеринде Улуг энергия шугумнуг-даа, боттарында электри станциялыг-даа суурларның чурттакчылары соодукчу, доозун сордурукчузу, хеп чуур ыяшина дээш өске-даа электрилиг приборларны, электри хөгжүм херекселдерин шагда-ла ажыглап турар болгай.

Сөөлгү үелерде садыг хандырылгазы мурнундагы чылдардан 40 хуу кудулаан деп көдээ Советке чугаалажып турарлар болду. Керосин сатпас, малчын өглер-даа, суурда бажыңнар-даа солярка ыштадырып, чырыткы кылып ап турарлар. Солярканы совхозтуң трактористеринден дилээр ужурга таваржып турар.

Суурнуң дизель электри станциязы бар-даа болза, солярка чогундан ажылдавас. Совхоз бодунуң транспорту-биле солярка сөөртүп четтикпейн турар. Ынчап көэрге, суурнуң ужу-бажында хуу улустуң электри станциялары ажылдап эгелээр. Тере-Хөлдүң садыгларынга чонга садары-биле чыл санында 2 тонна бензин нарядын берип турар, а херек кырында чаңгыс-даа катап чонга бензин сатпан таварылга чок. Үстүнде санап айытkан хуу станциялар, мотоциклдер, бензин-биле ажылдаар хирээлер чүүдаар ажылдап турар деп бодаар силер?

— Бензин-биле.

— Бензин садар эвес.

— Өшкү эмген алак-таагы ышкаш, хуу улустуң каныстралар дээр демир-савалары совхозтуң автомашиналарының «эминден» астына берген-не болгай.

Бо чорук ажыл-агыйгаа, чонга-даа таарымча чок. Ынчангаш совхозтуң электростанциязын үзүктел чокка ажылдадырының эргежок чүгулазы ында. «Тере-Хөл» совхозта чоннуң амыдырал-чуртталга байдалының айтырының улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскому үргүлүнүң контролюнга алыры чугула боол турар.

Г. САНЧАА.

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарны тускай томуйладыр делегациялларның деннелинге эгелээр болгаш чугаалажыышкынар эгелээр хүнден соңгаар космос чепсектерин шенээрин база нептередип тургузарын соксадыр дугайында АКШ-тың чазаанга Совет чазактың саналын делегейниң хөй-нинтизи тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге кайгамчык улуг дузалыг инициатива кылдыр санап турар. Космосту агрессиялың тепкижи, кижи төрелгетенге кыжаныышкынының одаа болдурар дээн программазын боттандырар дээш Американың Каттышкан Штаттары ёзулуг чугаалажыышкынардан ойталап турарын делегей парлалгазы биижил, Совет чазактың медеглелин база бо айтырыг талазы-биле СЭТА-ның медеглелин калбаа-биле тайылбырлап турар.

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле эң-не дүрген хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазынче Совет Эвилели кичээнгейни шиитширлии-биле угландырып, космостуң боо-чепсектерин эңдере бүдүрерин доп-дораан соксадырын санадап турар-дыр деп, Чехословакиняың «Руде право» солуну бижээн. Тайбың космосту кижи төрелгетенге хандырып бээр дээш болдунар-ла бүгү үүлдерни кылырын ССРЭ санадап турар. Бо чугула айтырыгга хамаарыштыр Вашингтон сарыыл чок турушту эелеп турар. АКШ-тың айыылдыг ындыг политиказы космос делгемин дайын чорудулгаларынга ажыглаарынче угланган.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин космос делгемиичe нептеретпес дугайында чугаалажыышкынарны эгелээр дээн Совет Эвилелиниң ең чугула болгаш тодаргай саналынга чөгүүр харыыны бээрииден Вашингтон херек кырында ойталап, далаш-биле меделгел кылган деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну демдеглээн. ССРЭ-ниң чазаанның чаа саналынга чогумчалыг харыыны бээрииң орнунга, Вашингтон янзы-бүрү негелделер кылып, херек кырында чугаалажыышкынар кылырындан ойталап турар. Космосту милитаризастаарынче АКШ-тың түткүп турары илдең-дир.

«Хоозун шуугаазыннар эвес, а тодаргай, чогумчалыг чугаалажыышкынар херек» деп эгелит тайылбырыны Болгарияның «Народна армия» солуну парлаан. Тайбың космосту амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга хандырып бээр талазы-биле Совет чазактың медеглелин, тодаргай саналдарын солуп бедии-биле үнелээн. АКШ-тың чазаа таарымча чок харымны далаш-биле берген. Космос делгемин дайын чорудулгаларынга, ылаңгыя ракета-ядролуг дайынга ажыглаар дээн АКШ-тың Рейган баштаан амгы администрациязының айыылдыг планын, кара сагыштыг болдарын СЭТА-ның медеглелинде сойгалап илереткен деп, солуп бижээн.

Совет чазактың саналынга АКШ-тың Рейган баштаан чаза ойталаашкынның харыыны далаш-биле берген сөөлүнде СЭТА медеглел кылган. СЭТА-ның ол медеглелин Американың Каттышкан Штаттарында калбаа-биле тайылбырлап турар. Космоска боо-чепсекти эңдере тургузарын болдурбас талазы-биле чугаалажыышкынарны ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннар — ол дээрге, ийи аңгы чугаалажыышкынар дээрзин Совет Эвилели база катап сагындырган.

Боо-чепсектериң космос системаларынга хамаарыштыр чугаалажыышкынарны кылырынга бөш бурунгаар негелделер салыр дээш ораллажыышкынарны Совет Эвилели шиитширлиибиле хүлээвээн-дир деп, «Вашингтон вост» солуп бижээн. Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегтиг боо-чепсектериң талазы-биле чугаалажыышкынарны Вашингтон өжегерээн үскен деп, Совет Эвилели санап турар. Солуниуң бодалын ёзугаар алырга, Совет Эвилели-биле харылзаалар Рейганиың администрациязына тулуушкуннуг айтырыгларны юдүрүп турар. Боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынарны кылыр мен деп, президент Рейган чугаалап-ла турар. Ынчалзажок президент шыны-биле чугаалап турар бе дээрзинге хамаарыштыр айтырыг тургустуңуп турар деп солун бижээн. «Амгы америк администрация кадыг политиканың талалакчыларыбиле долдунган болгаш дугуржулгалыг политиканы чорудары чугула эвес кылдыр олар санап турарлар» деп, солуп айытkан.

Космосту милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-америк чугаалажыышкынарны бо чылдың сентябрьда эгелээр дугайында бодунуң саналын Совет Эвилели ам-даа иүштүг кылдыр санап турар-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» солуп бижээн. Ооң-биле чергелештир, Вашингтонуң берген харыызы чогумчалыг эвес деп, ССРЭ санап турар. Чогум-ла космос айтырыын чугаалажып юөрүнден ойталаар дээш ораллажыышкын Вашингтонда далаш-биле парлаан медеглелде илерээн деп, Москва санап турар. АКШ-тың күрдепартаментизиниң бедии албан-дужаалдыг төлээлекчизи мынча деп медеглээн: «Боо-чепсектерни контрольдаар айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың туруштары бот-боттарындан дыка ырак болуп турар, амгы медеглелдерниң солчуушкуну аңгыланчак ол байдалды чугле илереткен».

(СЭТА).

ВУР. Фотографияда — Секешфехервар хоорайда чиик эзнадиргилер комбинадының белен продукциязы-дыр. Чоокта чаа ында алюминий чартык фабрикаттарның чаа бүдүрүлгезин ажылдадып эгелээн.

Дой-довуракты болгаш алюминийни болбаазырадып кылып үндүрер талазы-биле совет-венгр дугуржулга амыдыралда чеднишкинниг боттаныш турар. Чыл саныда-ла чартык миллион тонна ажыг хемчээлдиг венгр дой-довуракты моңгүнелчек металл кылдыр совет бүдүрүлге черлериниң кылып үндүрүп турар. Социалистиг дем каттыжышкынының чурттарының экономиктиг таарыштырылгазын калбартып, хөгжүдери специализас. таашкынның болгаш кооперастаашкынның, хөй талалыг болгаш ийи-даа талалыг кады ажылдажылганың аргазы-биле чоруп турар.

МТИ — СЭТА-ның фотозу.

И. ГАНДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА) Пенджаб штатка экстремистиг идегеттериниң чазанка удур сүлчээзин АКШ-тың, Канаданың болгаш Великобританияның девискээрлеринде ол чурттарның эргечагыргаларының деткимчези-биле хөделип турар сепаратистериниң төптери удуртуп база акша-хөрөңги-биле хандырып турган. Индияның премьер-министри И. Ганди швед «Дагенс нюхетер» солунга берген интервьюзунга ол дугайын чугаалаан. Ол чурттарның чазактары оларның үүлгедиишкиниериң буруу шаап, соксадыр ужурлуун ол демдеглээн.

МИНИСТРЛЕР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Ында Вьетнам Социалистиг Республиканың, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың болгаш Кампучия Улус Республиканың даштыкы хереглер министрлериниң ээлчеглиг конференциязы боол турар. Аңаа ол девискээрниң байдалын болгаш Индий-Кытат чурттарының база АСЕАН күрүнелериниң аразынга чугаалажыышкынарны кылыр арганы улам таарымчалыг болдурарынын тодаргай хемчеглерин чугаалажып көрүп турар.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫГА КЫЙГЫРЫГ

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Компартиязының Чыгызие секретары Гордон Макленнан Великобританияның бүгү ажылчын аңгызын болгаш профэвилел шимчээшкинин дагжыларның профэвилелчи эргелери дээш демиселин деткиринче, ажыл чок чорукка удур чурттуң депшилгелиг күштерин моөнээриче кыйгырган.

М. Тэтчерниң чазаа күрүне аппарадының бүгү күжүн дагжыларже удур салганын британ коммунистериниң удуртукчузу Лондонга болган митингиге чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ НЕГЕЛДЕ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Итали генерал Нино Пасти Европаның девискээриндеи ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын үндүрериниче кыйгырган. Ол, дани журналистерге бергени, «Ланд ог фольк» солунда парлаттынган интервьюзунга Барыын Европаның чамдык чурттарынга «Першинг-2»-лерии болгаш чалгынныг ракеталарны тургускан чорук делегей байдалын дыка баксыратканын айыткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Депшилге-социалистиг партияның удуртулгазының шиитпиринге дүүштүр ДСП-ниң чепсектиг отрядтарының аар чепсээн Ливанның найысылалының барыын кезээнден үндүрери үргүлчүлеп турар. «Амаль» деп шимчээшкинниң удуртулгазы бодунуң аар чепсээн ливан найысылалды ийи секторга чарган аңгылаашкын шугумундан чайладырын база эгелей берген.

Бейрутка айыыл чок чоруукту хандырар талазы-биле национал чаңгыс эп чазаадыг саналдарын солуп бедии-биле үнелээн. АКШ-тың чазаа таарымча чок харымны далаш-биле берген. Космос делгемин дайын чорудулгаларынга, ылаңгыя ракета-ядролуг дайынга ажыглаар дээн АКШ-тың Рейган баштаан амгы администрациязының айыылдыг планын, кара сагыштыг болдарын СЭТА-ның медеглелинде сойгалап илереткен деп, солуп бижээн.

Совет чазактың саналынга АКШ-тың Рейган баштаан чаза ойталаашкынның харыыны далаш-биле берген сөөлүнде СЭТА медеглел кылган. СЭТА-ның ол медеглелин Американың Каттышкан Штаттарында калбаа-биле тайылбырлап турар. Космоска боо-чепсекти эңдере тургузарын болдурбас талазы-биле чугаалажыышкынарны ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннар — ол дээрге, ийи аңгы чугаалажыышкынар дээрзин Совет Эвилели база катап сагындырган.

Боо-чепсектериң космос системаларынга хамаарыштыр чугаалажыышкынарны кылырынга бөш бурунгаар негелделер салыр дээш ораллажыышкынарны Совет Эвилели шиитширлиибиле хүлээвээн-дир деп, «Вашингтон вост» солуп бижээн. Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегтиг боо-чепсектериң талазы-биле чугаалажыышкынарны Вашингтон өжегерээн үскен деп, Совет Эвилели санап турар. Солуниуң бодалын ёзугаар алырга, Совет Эвилели-биле харылзаалар Рейганиың администрациязына тулуушкуннуг айтырыгларны юдүрүп турар. Боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынарны кылыр мен деп, президент Рейган чугаалап-ла турар. Ынчалзажок президент шыны-биле чугаалап турар бе дээрзинге хамаарыштыр айтырыг тургустуңуп турар деп солун бижээн. «Амгы америк администрация кадыг политиканың талалакчыларыбиле долдунган болгаш дугуржулгалыг политиканы чорудары чугула эвес кылдыр олар санап турарлар» деп, солуп айытkан.

Космосту милитаризастаарын болдурбас талазы-биле совет-америк чугаалажыышкынарны бо чылдың сентябрьда эгелээр дугайында бодунуң саналын Совет Эвилели ам-даа иүштүг кылдыр санап турар-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» солуп бижээн. Ооң-биле чергелештир, Вашингтонуң берген харыызы чогумчалыг эвес деп, ССРЭ санап турар. Чогум-ла космос айтырыын чугаалажып юөрүнден ойталаар дээш ораллажыышкын Вашингтонда далаш-биле парлаан медеглелде илерээн деп, Москва санап турар. АКШ-тың күрдепартаментизиниң бедии албан-дужаалдыг төлээлекчизи мынча деп медеглээн: «Боо-чепсектерни контрольдаар айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың туруштары бот-боттарындан дыка ырак болуп турар, амгы медеглелдерниң солчуушкуну аңгыланчак ол байдалды чугле илереткен».

(СЭТА).

Парлалга херечилеп тур

ХОРАЛАКЧЫ ҮННЕР

«Эспрессо» (Италия) болгаш «Ньюсуик» (АКШ) деп неделя санында үнер солуннарның материалдарындан белеткээн, «Хосталга» болгаш «Хостуг Европа» радиостанцияларның хоралакчы ажыл-чорудулгазының дугайында үүлдү ПМА номчукчулар-ның кичээнгейинге сүмелеп турар.

Рейган Ак бажыңга келген соонда, империализмниң социалистиг чурттарга удур «психологтуг дайыны» улам хөрлээлээн. Ындыг «дайын чорудулгазынга» кол чепсек болза, биеэде дег, «Американың үнү», Би-Би-Си, «Немец чалгыг» болгаш «Хосталга» база «Хостуг Европа» радиостанциялары (РХ база РХЕ) болуп турар.

Сөөлгү ийигизинге нинти стратегияда онзагай хүлээлгени даандырган: дамчыдылгаларын адрестээн социалистиг чурттарның нинтики херектеринче холгаарлаашкын кылыр.

Ол ийи радиостанцияны ТРЭ тургускан болгаш үр үеде акшаландырып келген, амгы үеде оларга АКШ-тың конгрези акша үндүрүп берип турар, а башкарылганы делегей радиодамчыдылгазының чөвүлели боттандырып турар.

«Хостуг Европа» радиостанция ГФР-ниң девискээринден 1950 чылдың июль 4-те эң баштайгы дамчыдылгазын кылган. Ынчан ол хонукта бүдүн-чартык шак дамчыдыш турган, амгы үеде чөөн-европа чурттарының бүгү дылдарынга 80 шак иштинде дамчыдылганы кылып турар апарган. «Хосталга» бодунуң дамчыдылгаларын 1953 чылдың март 1-де эгелээн. Амгы үеде ССРЭ-ниң улустарының 17 дылынга программазының хемчээли неделяда 200 шак болуп турар. Радиостанцияларның техниктиг баазазы шыырак: чүгле Барыын Европада безин нинти күчүзү чеди мун киловатт 46 дамчыдыкчы бар.

РХ-ни болгаш РХЕ-ни тударынга кедергей хөй хөренгини үндүрүп турар: 1981 чылда — 90 миллион доллар, ооң соонда чылын — барык-ла чүс миллион доллар. Ындыг акшаландырыышкын моөн соңгаар-даа улам өзер дээрзи билдингир.

1977 чылда ол радиостанцияларны нинти удуртулгага чагыртып каттыштырган. Ам оларны шаандагы сенатор, калчаалыг антикоммунист Джеймс Бакли удуртуп турар, Совет-америк харылзаалаарга чавыртыышкын чорудулгазын үзер дээш, ол эвээш эвес күштү үндүрген, ынчангаш Рейганның администрациязы аңаа ийи чыл бурунгаар Каттышкан Штаттарның даштыкыже дамчыдылга кылып турар аажок улуг албанын башкарар даалга бергенинде кижи кайгаар чүве чок.

Эртенниң-не он шак чартык турда, РХЕ-ниң национал редакцияларының удуртукчулары радиостанция директорунуң оралакчызы Роберт Харчингстиң кабинединге чыглып кээрлер. Ооң соруглазы — «пропагандаңың кол политиктиг угланыышкынарын тодарадыры». Сөөлгү үеде РХЕниң ажылынга кол үүл Польша талазы-биле айтырыглар апарган. Польша редакцияның штадында 35 редактор, даштыкыда бешлоктаамал корреспондент бар, элээн каш он штаттан дашкаар ажылдакчылар база ында ажылдап турар, РХЕ эмиграцияда янзы-бүрү поликтар-биле сырый харылзааны тудуп, оларга микрофонду үргүлчү берип турар.

«Польша чазак РХЕ-ни дүшкүүрлүг чорукту кедеретkенииң эң кол бурууглуларының бирээзи деп санап турар, ону чүү деп көөр силер?» — деп, Баклиден айтыларга, ол мынча деп харыылаан: «Ол дээрге бистиң ажылывыстың дээштиг болуп турарының херечизи-дир». Шынап-ла, РХЕ чазакка удур чажыт организацияларыны Польшага тургузарынче кыйгырып турган. Даштыкыга ажылдап кылган удурлашкынының нинтилел шимчээшкинин дээр программа нинтилел-политиктиг доктаамал дүшкүүрлүг байдалды тургузарынче, а эчизинде барып амгы тургузуну дүжүреринче угланган турган.

РХ-ниң болгаш РХЕ-ниң программаларының кол-ла утказы — ажык антикоммунизм болгаш антисоветизм. Олар, Баклиниң чугаалааны-биле алырга, «бүгү (социалистиг. — **Ред.**) системаны эде тургузарының боттуг аргаларын бээр эптиг байдалдарны» дилеп турар. Совет Эвилелинче дамчыдылга кылып турар «Хосталга» радиостанцияның ажылынган ооң өжээнешкек бүдүжү тода кестүп турар.

РХ-ниң чаа директору, барыын үзелдиг американ журналист Джордж Бейли совет амыдыралче халдаашкыннар кылырынга база суглук чок национализчи пропаганда чорударынга радиостанцияның ажылдамчыларынга бүрүн эргелерии берген. Орус редакция янзы-бүрү ырбакчы болуктериниң аразында кыржыр, чулчуржур чери апарган, оларны каттыштырып турар дыр кара чаңгыс чүүл болза мурнудагы төрээн чуртуи көөр хөөнүү чок чорук болуп турар.

Дамчыдылгаларның шынары дыка чавыс, ол дугайын РХ-ниң киидистериниң удуртукчуларының бирээзи Леонард Фокс безин миннип турар. «Антисемит программалар эфирже үнүп, армянларны чок кылырының дугайын грузиннеп дамчыдып турар. Ол амытаннар түү адам түүлдер чулчуруп турар, а кайы-бир ажылдакчыны чүге хүлээп алганын ТРЭ-ден айтырарын биске хоруп каан» — деп, ол хомудап орар. Ажылга хөлезилеп алырының айтырыгларын ТРЭ биеэги хевээр холда тудуп турар: радиостанцияның американ персоналының 60 хуузу разведка эргелелиниң болгаш шериг разведказының штаттыг ажылдакчылары азы агентилери болуп турар болгаш олар — кол киидистериниң болгаш секторларның удуртукчулары.

Оларның удуртулгазы-биле эмигрантылардан кедергей хынамчалыг шилип алган ажылдакчылар социалистиг чурттар дугайында янзы-бүрү медээлерии шилип ап, бөлүктеп, иинтирдештирип турар. РХ-ниң болгаш РХЕ-ниң архивтеринде 52 дылда 96 муң томнар, Чөөн Европада үндүрүп турар барык-ла бүгү солуннар, көскү ажылдакчылар, ангы-аңгы айтырыглар дугайында медээлер бар. Ол архивтерии социалистиг чурттар талазы-биле ажылдап турар барыын журналистер болгаш специалистер ажыглап турар. Ук архив материалдарынга үндезилээш, тускай пропагандисчи номнарны үндүрүп турар.

(ПМА).

АРГА-АРЫГ КАМГАЛАЛЫНГА

Тыва республиканың бойдузу чүгле каас-чаражы, онзагайы-биле эвес, а харын үнүш болгаш дириг амытан аймаанның байлаа-биле алдарыкып турар. Тываның арга-арыглары бодунуң продуктулуунуң талазы-биле, Барыын база Чөөн Сибирьниң дыка хөй чөрлери ышкаш, хөлчок байлак. Бистиң республиканың байлак курлавырларынга эм үнүштер, эртемге үнелиг хоюар үнүштер, каттар, мөөгү, тоорук болгаш өске-даа түүлдер хамаарыжыр:

Арга-арыглар улус ажыл-агыйынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг, олар ыяштың чиг от баазазы, сугнуң, бойдустуң камгалакчызы, олар атмосфераны арыглап, кислородту катап тургузуп турар. Кижиниң амыдыралынга арга-арыгның, ооң үнүжүнүң болгаш дириг амытанарының ажык-дузазын бадыткап турар фактыларны хөйүү киирип болур. Тываның арга-арыгларында үнелиг кештиг аң-мең, дириг амытаннар, куштар, а ооң суг хөөлбектеринде хөй янзы балыктар, суг куштары өзүп турар. Ол бүгү Тываның бойдус-байлаан, арга-арыгын онзагай болдуруп келген, ынчангаш хөй-хөй кижилерни бодунче хаара тудуп турар.

Ынчалзажок шинчилелдериниң болгаш хайгааралдарның хөй чылда алдынган түүнелдеринден Тываның каас бойдузу үргүлүү ынчаар туруп шыдавас чадавас деп чугаалап болур. Ону үргедээр, кайы-хамаан чок ажыглаар чоруктар-биле шыңгыы демиселдя чорударының ужуру-даа ол. Ылаңгыя арга-арыг өртүнүң кончуг улуг когаралды чедирип турар. Арга-арыгга өртер ынаар кирип, чедип турар харыысалга чок кижилерниң хараазы-биле болур болгай. А кижи бойдуска хумагалыг, ону камгалап, кадагалап билир ужурлуг.

Өрт дээрге бодунуң хоразын арга-арыгга илдеги-биле чедирер ындыг халап-дыр, а ооң аңгыда арга-арыгларның кижиге билдирбес кончуг хоралыг дайзыннары база бар. Хоралыг курттар дыттыг, пештүг база хадылыг арганарга когарал чедирип болур. Ындыг курттарның улус ажыл-агыйынга чедирип турар хоразы он-он, чүс-чүс муң рубль түңнүг. Ынчангаш хоралыг курттарның тыптып келген черлерин чогуур үезинде илередири, ол курттарга удур демисселди чорудары өрт-биле демисел дег ужур-дузалыг. Эң улуг когаралды арга-арыгга сибирь шелкопряды, азы торгунуң сибирь ховаганы чедирип турар. Ол ыяштың ногаан бүрүлерин шуут куруг кылдыр чип каптар, ооң пептерээни улуг-улуг девискээрлерниң ыяжы кадып, кургап каар. Ол девискээрлерниң биологтуг турум чоруу үрелир, кадып, кургап калган аргадан аң-мең, куш дезип чоруптар, кургаг ыяштарга өрт айылыы улуг апаар.

1944 чылга чедир арга-арыг камгалалының ажылдары Тывага берык чөрбайн турган. Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргенинiң соонда арга-арыгларга хоралыг курттарга удур демисел амгы хүннерге чедир сайзырап келген. Тываның арга-арыгларын хоралыг курттардан камгалаар талазы-биле инициативаны республиканың партия, совет органнары көдүрүп келген. 1950 чылдың эгезинде СЭКП обкомунуң бирги секретары турган С. К. Тока ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Барыын-Сибир филиалынга торгу ховаганынга удур демисел чорударынга дуза чедирер дугайында дилег киирген.

Ол үеде Адар-Төштүң, Чадаананың чоок кавызының арга-арыглары торгу ховаганынга алыскан, кадып, кургап турган. Ынчан ол арга-арыгларны курттардан камгалаарынга хоран химикаттарны ажыглаары таарымча чок деп санаан. Бир гектар черге 40—60 килограмм химикат херек. Ынчаарга торгу ховаганы нептерээн черлерге ону чаштырарынга, чедирип экпеп алырынга дыка улуг чарыгдал негеттинер турган. Ол хоран химикаттар сугларга, одарларга, ону дамчыштыр дириг амытаннарга хоралыг курттарны аартыр апаар болгаш хоралыг курттарны 100 хуу чедир үзүткээр.

Үндезин шинчилел ажылдарның түңнелинде Тываның бодундан тывылган микробтарның дузазы-биле «туверин» деп адаан препаратты тургускан. Ол хоралыг курттарга удур кончуг ажыктыг хоралакчы болган.

Ону чаштырган арга-арыгларга торгу ховаганы 10 хонганда 98—99 хуу чедир үзүткаттынган болуп турар. Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Тожу, Каа-Хем районнарга нийтизи-биле 120 мың гектар черге торгу ховаганынга алыскан арга-арыглар туверинiң дузазы-биле камгалаттынган. Туверин ол девискээрингe хөй чылдарда нептереп, торгу ховаганының катап тыптып, өзерингe шаптыктап турар. Туверинни чаштырган чылында ховаганның чуургалары дириг артыпдаа каар болза, өзүп келгеш дөмей-ле туверинниң тарадыр аарыгларынга таваржыр. Туверинни чаштырарының, ажыглаарының тускай хонук-хуусаалары база бар. Ховаганның чуургазы частырының 7—8 хонук бурунгаар чаштыраргa ол эң улуг хора чедирер, 98 хуу чедир өлүп хораар.

Республиканың арга-арыгларынга туверинни шенеп, ажыглаарынга Арга-ыяш министерствозунуң ажылдакчылары улуг дузазын көргүскен.

А. ГУКАСЯН,
биология эртемниң доктору, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, Красноярскиниң Секачёв аттыг арга-арыг болгаш ыяш талазы-биле шинчилел институдунуң лабораториязы эргелекчизи.

АЧЫ-САЛДАРЫН ЧЕДИРБИШААН

Тываның Композиторлар эвилели тургустуунга-ла улуг үр болбаан-даа болза, чогаадылга талазы-биле элээн ажылдар кылдынганын чоокта эртken дөртүү пленумга демделээн. Үк пленумнуң ажылынга киржип, ат-сураглыг композиторлар чүрттүү аңгы-аңгы хоорайларындан келгилээн. Оларның бирээзи Леонид Израйлевич, Профессор Леонид Иосифович дөртен чылдарның студиязының — театр училищезиниң музыка башкыларының бирээзи. Совет Тыва дөртен харлаарын уткуп турар бо хүнерде эртken чылдар дугайын сактыры база солун.

Тываның композиторларының ийи салгалының чогаалдарын дирижёрлар В. Тока биле Б. Нуховтуң удуртканы симфония оркестри ойнап күүседткен. Пленумга киржип, черле ынчаш Совет Тываның 40 чылыгга тураскаатkан музыка байырлалынга келген аалчы композиторлар В. Казенин, Э. Ханов, Ш. Чалаев, В. Газарян, М. Коженевич сеткил-сагышты тааланчыг аялга-биле хөлзеди бээр тыва музыка дугайын сайгарып, композиторларның чогаадыкчы өзүлдезин демделээннер.

Тываның композиторлары симфония, сюита, квартет дээш өске-даа жанрларга боттарының чогаадыкчы аргаларын шенеп, кижи бүрүзү бир-ле онзагай талазы-биле ылгалып турарын олар демделеп турдулар. Алексей Чыргал-оолдуң музыказы амыдыралчы ханызы-биле, сеткилге чоогу-биле, лириктиг аян-биле онзаланып турарын айыттынган. Композитор Ростислав Кенденбильди квартет жанрының мастери деп демделээн. Үстүнде композиторларның өөренкичизи болур Дамба Хүреш-оол ийиги салгалга хамаарыжыр, оон чогаалдары онзагай түүлдерни илередип турар, ол чаа өнерни болгаш алынарны дилеп тып турар.

Айыыл композитор Борис Нуховтуң музыказы национал характерни илередип турар. Нинтизи-биле бистиң композиторларывыска түү чугула болуп турарын дээрге, чогаадылгаже улам хынылаар, социал шинчээшкинни көргүзүп турар, амгы үениң амыдыралын алгаан чогаалдарны бижиригинче сагыш салза чугула деп аалчы композиторлар-даа, өскеда эштер санаан. Тыва музыка Москвага-даа, Белоруссияга-даа, Дагестанга-даа билдингир болур ужурлуг.

Тыва профессионал музыканың үндезилекчилериниң бирээзи Леонид Иосифовичиниң түңнел состери солун. Ол өске музыкантылар — композитор А. Аксёнов, дирижёр Р. Миронович, хормейстер С. Булатов-биле кады А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, А. Лаптан, В. Монгальбни оларны музыканың эге билиглериниге өөредип турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынында Сергей Пюрбюнүң сөзүнге «Тулчуушкунче» деп ырның музыказын ол бижээн. Үк ырны театр училищезиниң цинити ыры болуу күүседип эгелээн. Фашист дайзынар-биле демиселче кыйгырып турар бо ырга чон ынак. Тыва эки турачылар дайынның аар-бергe чылдарында дайзын-биле демиселжип, ыдыктыг хүлээлгезинн алдарлы-биле күүсетkеннер. Дайын шеңүнге маадырлыы-биле мөчээн оолдар, кыстарның аттарын Украинаның чону утпас болгаш оларга алдар болдуруп, кудумчуларны-даа адагылааннар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Леонид Израйлевич актёр мергежилиниң баштайгы башкызы, театр училищезиниң уран үүлү удуртукчузу Иван Яковлевич Исполнев-биле кады солун концерттерни хөй удаа тургузуп турганнар. Концерттер программазында бир онзагай үүл — солун монтажтарны ынчан оларның тургузуп турганы болур. Ол бүгүнүң музыка талазы-биле каасталгазын Леонид Иосифович кылыр турган. Ооң музыказы ында бүгү-ле үүлдерге тааржыр турар, сеткилге чоок. Театр училищезиниң сургуулдарының интернационалчы коллективи шак ындыг солун концерттер-биле республиканың районнарын иезин чоруп каар. Каа-Хем, Таңды, Эрзин, Бай-Тайга районнарның чону оларны өөрүшкүүбиле хүлээп ап турганын ам сактыр-дыр мен. Дайын үезинiң үк чылдарында чонга оюн-концерт көргүзүп чоруп тура, көргүзүглер соонда ужуражыышкыннар, эртер, фронтуга бээр белзин араттар чугаалап, даңзыладыпдаа турар болгай. Ыраккы Мөңгүн-Тайганың-даа, Тожуүн-даа чону артистери чылыг уткуп, оюн-концерт дээш өөрүп четтиргенин илередир чүве...

Тываның композиторлар организациязы тургустуунга улуг үр болбаан-даа болза, оларда өзүлде бар, харын тыва музыканың сайзырапкылына оларның киирер үлүү моон соңгаар-даа улам улгадыр дээрзи чоокта болуп эртken плену мга-даа, чон-биле ужуражышкыннар үезиндеда демделеттинген. Совет Тываның 40 чылын уткуп тура, республиканың музыка хөгжүлдезинге үлүг-хуузун киирип чоруур Леонид Иосифович Израйлевич ышкаш кижилерниң дугайын чугаалавайн барбас бис. Бурятияга-даа, Ростовка-даа тура, ол Тыва-биле харылзаазын кеззээде үспейн чоруур. «Тывада музыка чайынга» киржип чораан, ол Тываның чону-биле база каатап ужуражып, сеткил-хөөнүн чугаалашкан.

М. РАМАЗАНОВА.

Сылдыс шокар эзирик Шыкта чоргаар селгүүстээн.

Артыш чыды тааланчыг, Ажык долдур чаттылар.

Чаагай, селбер кудуруун Чада салып саглайткан

Дииңчигештиң чаптанчыын көр.

Дииңчигештиң эрезин көр.

ЧАЛГЫННЫГ ӨҢНҮКТЕРИВИС

Магалыг чай черни өң киирипкен. Ховуларда, аңнарда, дагларда, тайга-таңдыларда янзы-бүрү чечектер үнүп келгеннер. Үүзүн-бүрүи өңнүг аңгы-аңгы куштарның тааланчыг хөгжүмаялгазы дүн-хүн дивес куттулуп кээр. Сагыш-сеткилге өөрүнүүр, магаданчыг кыпнып келген.

Чон шагдан тура-ла куштарны магадап, оларның эрес, кашпагайын, шалыпкын-шимченгирин аас чогаалынга мактап чораан. Чижээ, «Чагы бажын чандыр хонмас, чараш ала сааскаңны», «Эзим, арга ыраажызы эткир үннүг бора-хекти», «Тулаа, шыктың эртинези, дуруланы хоюспаңар»...

Бо одуругларда куштарны камгалаарын угаатkан. Куштар бистиң чалгынныг өңнүктеривис болурундан аңгыда, арга-арыгның, ховушөлдериниң, хемнер-далайларның арыглакчылары — санитарлар-дыр.

Каш чижек. Бичежек боттуг мухоловка азы сээктээрбей чай дургузунда 20000 чедир насекомнарны тудуп чиир. Довук ышкаш боттуг, чарашсымаар королёк деп кушкаш бүдүн чай дургузунда 10 муң насекомнар узуткаар. Узбекистанга чай дургузунда 10 муң кара-баарыктар 100 тонна ажыг шартылааларны узуткап, кодээ ажыл-агыйга көскү дузаны көргүзүп турарлар.

Тываның девискээринде бора-хирилээлерден эгелээш тогдукка чедир он-он аңгы хевирниг куштары бар. Ынчангаш кижилер өң ылаңгыл Май, июнь айлар үезинде куштарның амыдырал-чурттал газынга шаптыктавайн, оларның уя тутkан черлерин хайгаарап, боттарын частыр келген оолдарын камгалаар ужурлуг. Оон-биле кады улуг айыыл — өртту болдурбас дээш демиселжир, бо талазы-биле суртаал ажылып чер-черге чорудар ужурлуг бис.

Т. НУРСАТ.

ХЫНАЛДА ЧОК БОЛЗА...

Шеми-девискээриниң камгалалдыг черi 1978 чылда тургустунган. Оон аңнаарын, каттаарын хоруп каан. Ол дугайын көргүзүп турар демдектерни, тайылбырларны калбак ыяштарга бижээн, орук белдирлеринде аскылаан. Баштайгы чылдарда аңаа ажыл багай эвес чоруп турган. Чоорту аңаа егерь кижи көзүлбээн. Районнуң кол охотоведи Н. Ятин чылдың ужу-бажында көстүп келгилээр.

Удаваңда аңаа өске кижилер кээп, аңнап чоруп турар апарган. Лесниктер аңнарны камгалаар хүлээлгелиг-даа болза, оор «аңчыларны» торгаар эргези чок.

Үш чыл мурнунда лесник М. Монгуш-биле аң өлүрген төтчеглекчини тутkаш, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының кол охотоведи турган К. Ооржаккa дыңнадып, актыңы тургускан бис. Ол төтчеглекчини торгаавайн барган. Бисти деткивейн барган соонда, төтчеглекчилер-биле демисел чорудар тура-хөөнүвүс читкен.

Шеминиң камгалалдыг черинде Чадаананың ыяш ажыл-агыйының үш лесниги — Хөндергейде Д. Доржу, Шемиде — В. Монгуш, Дагыр-Шеми, Доора-Хем, Аныяк Чыргакыда мен бодум ажылдап турар бис. Бо девискээрлерде егерь кижилерни чок деп болбас. Оларның ажылы сөөлгү үеде сулараан. Ынчангаш бо камгалалдыг черде дуюглуг аңнарның өзүлдези шоолуг эвес. Харын ол ынчаар бору көвүдээн. Олар улуг-даа, биче-даа аңнарны тудуп чип турар. Төтчеглекчилер база аңнарны өлүрүп, хорадып турар.

Бөрүлер малчыннарга база улуг когаралды чедирип турар. Дагыр-Шеминиң Курраг-Кара-Сугта «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу Б. Ондарның кадарган хураганнарын 4 бөрү хунаап, чара сывырып алган, 84 башты тудуп каан. Бир эвес бөрүлерни аглап, какпалап, боолап турган болза, ындыг когарал турбас ийик.

Камгалалдыг черлерни кадрлар-биле четчелээр, олардың ажылынга контрольхыналданы тургузар талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры республиканың Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинден негеттинип турар.

Ч. МОНГУШ.

ХАЙГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРЕР БИС

Кандыг-даа ыяш үнелиг. Ол улус ажыл-агыйынга, чонның хереглелинге аажок ужур-дузалыг. Бир кубометр ыяштан 170 килограмм кылымал дүктү. 1500 метр вискоза торгуну, 400 эжеш уктарны, 600 трикотаж костюмну, 100 килограмм чигирин ап болур.

Бо чижектер кижи бүрүзүн кичээндирип, ыяштың ажык-дузазын каяа-даа чораан бодап кээрин утаадып турар. Арга-ыяштың камгалаар, ону өстүрер, талазы-биле Улуг-Хем районнуң ыяш ажыл-агыйы чамдык хемчеглерни ап турар. Ында үш салбыр бар. Ооң бирээзи Ак-Туруг суурда. Салбырның лесниктери боттарының участоктарын үргүлүү хайгаарап турар.

Чаа-Хөл хемниң эриктеринден ыяш кезээри хоруглуг. Чаа Чаа-Хөл, Кызыл-Даг, Ак-Туруг суурларның чурттакчылары билет садып алгаш, Кожай деп черде тускай аңгылаан дилиндектен кезип ап болур. Ындыг чөпшээрел турдала, ыяшты кара тураазы-биле душкан-на черинден кезип алыр хамаатылар бар. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозта чолаачы Дартан-оол Дөмүр-оол ынчаар гараж тудуп алгаш, 900 рубльге торгаткан. Ол-ла совхозта тракторист Седен Натпит 3 дыт ужуруп, сөөртүп алгаш, 480 рубльге, «Ак-Турут» совхозтуң директорунга Чараш-оол Чигжит эрткен ыяжын чөпшээрел чок 17 шивини ажылчыннарга кестиртипнеш, 2100 рубльге торгаткан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

АМГЫ ТАЙБЫҢ ХҮННЕРДЕ-ДАА

Шериг-патриоттуг темага тураскаатtынган фильмнер бистиң уран түүлүвүсте чугула черни эзлеп турарын билир болгай бис. «Мосфильм» киностудиязының чогаадыын кылганы «Дүүгээзининг ужуражышкын» деп фильм республиканың экраннарында үнүп эгелээн. Уран-чечен чаа кино база оларның бирээзинге хамааржыр. Ол болза амгы тайбың хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң далай кызыгаарлары камгалап турар кызыгааржыларның, аныяк ужудукчуларның эрес-дидим чоруктарынга, оларның өөредилгезинге, амыдыралынга тураскаатtынган.

Капитан Жильцовтуң (артист Евгений Киндинов) командылааны дөрт кижи составтыг экипажы — аныяк ужудукчу офицерлерниң, оларның аразында улуг лейтенант Кокоревтиң (артист Александр Галибин) база ооң өөрүнүң коргуш чок эрес-дидим чоруктарының, оларның бот-боттарының аразында харылзаазының, Кокорев биле Жильцовка ол чер чуруттуг аныяк кыс Светличныйның (артист Ирина Дымченко) өөлдек чымчак хамаарылгазының дугайы кинода кол черде.

...Ындыг таварылгалар үезинде кызыгаарда турар колхоотуң даргазының дылаан ёзугаар ында шериг иезээник командылалының даалгазы-биле вертолёттуң ужудумчулары тускай даалганы күүседип чоруптар. Арга-ыяштыг, малгаш-тулаалыг черлерге субботник үезинде бөлүк өөрүнден аскаш, читкен кысты — Светличныйны дилээр даалганы олар алган. А ол кыс читкенден бөөр элээн каш хонук эрткен, ынчалзажок аъттыг, чадаг-даа дилээшкиннер кандыг-даа түүнел бербээн. Адактың сөөлүнде барып дуржулгалыг болгаш мергежилдиг вертолётчиктер кижи чедип ыдавас хире берге черге, арга иштинге будун кадырып алгаш чыткан кысты тыпкаш, улуг бергелерге таварып чораан эккелгеннер.

Өске бир таварылга. Далайга чораан балыкчылар чоруур угланышкынын чидирген, а оларның бирээзи суттa душкеш, бергедээи турган. Колхоз баштаар черинiң дилээ-биле оларга дуза көргүзери-биле ол-ла дайынчы экипаждың ужудукчуларын чорудар. Маңаа база вертолётчиктериниң билдилиг мергежилиниң база дайынчы дадыгышкынының ачызында далайга бергедээн ол кижилерге чогуур ойүнде дуза көргүскен.

Бистиң кызыгаарыларывыс боттарының берге, нарын албан хүлээлгелерин дүне-даа, хүндүс-даа дивейн бедик харыысалга-биле, эрес-шудургу күүседип турарының чижектерин кинода дедараалаштыр көргүскен. Кызыгаарда балыкчы колхоздуң радиои Курлихин (артист Александр Белявский) дээрзи даштыкы разведканың аспаанга кирип, ооң шивишкинi-биле холбашкаш, чажыды-биле ходелип турар. Шивишкинниң чоорту ооң чурттап турган черинге чажыды-биле чедип кээри, кызыгаар үрекчилери-биле болчажып, ужуражыр дел турары кызыгааржыларның командылал черинге билдине бээр. Оларга удур нарын, шыңгыы демиселдиң дугайын кинода тодаргай көргүскен.

Бистиң чурттуң далай сутларының кызыгаарының девискээринче билдинмес катеринiң шүргүп кирип келгени билдине бээр. Од чогум кайы дөрбелчиндел деп чүвени ылап тодарадыры-биле генералдың даалгазын ёзугаар капитан Жильцовтуң вертолёт экипажы каш-ла минута эрткенде агаарже көдүрүлүп үнүпкен. Үр эвес ужуткаш, олар дайзынның кызыгаар үрекчизи чораан дөрбелчинни дораан-на илередип, тыпкан.

С. САЛЧАК-ООЛ.

Кино

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Серафим Полубес и другие жители земли» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Василиса Прекрасная» 10.00, 13.30. **«В моей смерти прошу винить Клаву К.»** 11.40, 15.10. **«Танцор «Диско»** 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На графских развалинах» 13.30. **«Гонорар за предательство»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Экипаж машины боевой» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Прощальная песня любви» 19.30 шакта.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: «Прости меня, Алеша!» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге чаъстаар. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15 градус, чамдык черлерге 2—7 градус. Хүндүс 22—27 градус.

ТВ

ИЮЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Билдянгирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 10.25 — И. Брамс. Концерт. 11.15 — «Узбекистанның фарфору». Документалдыг телефильм. 11.35—Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Он алды хар чедир болгаш оон-даа улуг» — 15.45 — «Дерт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 16.40 — «Кадыда — кайыралдыг өг-бүле». 17.00 — Шыдыраа школазы. 17.30 — Документалдыг телефильмнер. 18.30 — Мультфильмнер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 20.10 — «Бригадирлер». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Илла: хайгаараар чер» деп уран-чечен телефильмниң 2-гы сериязы. 22.35 — Фильм-концерт. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 — Футбол — «Шахтёр» — «Днепр».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бута». Документалдыг телефильм. 9.10 — «Горнистер, харыыланар!». 9.40 — Мультфильм. 10.45 — «Дагаа оолдарын күзүн санаар» деп уран-чечен телефильм. 12.00 — Кемеровонуң телестудиязының программазы. 13.00 — Испан дыл. 13.30 — «Үжелээ буруу чок». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.00—Документалдыг телефильм. 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.55—«Азия төвү». 19.25 — «Спорт». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Үрер-хөгжүм концерти. 21.00 — «Ye». 21.30 — Л. Филатов — «Хектиг шак». Теле-шин. 22.35 — 23.10 — Чаа документалдыг телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультеди, мергежили «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы».

Тудуг факультеди, мергежили «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Өөредилгениң кежээки хевири, мергежилдери «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Өөредилгениң бот-өөредилге хевири, мергежилдери «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Билдиринишкиннерни хүлээп алырының болгаш киреринiң шылгалдаларының хуусаалары:

Хүндүскү салбырга билдиринишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринiң шылгалдалары августүн 1-ден 20-ге чедер, киир санаары августүң 21-ден 25-ке чедир.

Кежээки салбырга билдиринишкиннерни августүн 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринiң шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Бот-өөредилге салбырынга билдиринишкиннерни июнь 20-ден августүң 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринiң шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-ге чедер.

Институтка өөренип киреллер физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг) шылгалдалар дужаар.

Хүлээп алышкын дугайында билдиринишкинни шилип алган факультетти болгаш мергежилин айытпышаан, институттуң ректорунуң адынга киирер болгаш аңаа ажылдап турган черинден будурулге удуртукчузунун, партия организациязының болгаш профсвидел комитединiң даргазының, бир эвес ниити билиг школазының дооскаңнар болза — школаның директорунун, класс удуртукчузунун, болгаш комсомол организациязының секретарының ат салып, шыпсыткаңы характеристика-сүмезин, (курлавырже халажыр үнген дайынчыларга командылал черинден характеристика албан эвес) ортумак тускай өөредилге черин доосканнар — дипломну (демдектерни ушта бижээн), ортумак билиг дугайында документ (боду-биле); алды фото-чурук (бөрт чок, 3х4 см, хемчээлдиг); күш-ажыл дептеринден ушта бижилге: эмчи шын-зылгазы (№ 286 майык).

Паспортту, шериг биледин боду көргүзер.

Июль 2-де Совет Армиядан курлавырже халажыр үнген дайынчыларынга халас белеткел курузу ажылдап эгелээр.

Өөредилге үезинде общежитие-биле хандырар (халас).

Үстүнде адаттыгаң бүгү документилерни киирген соонда белеткел курузунга кирер санаар. Курстун дыңнанчылары өөредилгени филиалга ажыл-биле капсырлаштырып болур.

Билдиринишкинни документилер-биле кады чорудар адреси: **667000 Кызыл хоорай, Тыва АССР. Рабочая кудумчу. 4. хүлээп алырының комиссиязы.**

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропагаида болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2002.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединiң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01509.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 156 (12546) | 1984 чылдың июль 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко сураглыг ажылчыннарга, партия болгаш күрүне ажылдакчыларынга Совет Эвилелиниң бедик шаңналдарын июль 4-те Кремльге тывыскан.

Ивановӧнуң камвол-шекпен комбинадының ажылчыны В. Н. Голубева болгаш Москва-Сортировочная депонуң электровоз машинизи В. Ф. Соколов олар Ленин орденнери болгаш Социалистиг Куш-ажылдың Маадырларының ийиги «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальдары-биле шаңнатканнар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Б. Е. Щербина, ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы А. М. Школьников, СЭКП Вологда обкомнуң бирги секретары А. С. Дрыгин, СЭКП ТК-ның Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи В. А. Карлов оларны Ленин орденнери болгаш Социалистиг Куш-ажылдың Маадырларының «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальдары-биле шаңнаан.

К. У. Черненко шаңналдарны тыпсырда чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистер бөгүн мында, Кремльде, бистиң чуртувуста болгаш партияда сураглыг эштерниң бир бөлүүнге чүректиң ханызындан байыр чедирип турар-дыр бис. Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын оларга тыпсырының өөрүшкүлүг даалгазы меңээ онаажып турар-дыр.

Бөгүн ол шаңналдарны тыпсыр кижилерниң аразында — бистиң ажылчын ангывыстың кайгамчыктыг төлээлекчилери, партияның болгаш күрүнеңиң көскү, алдарлыг ажылдакчылары баа бооп турар.

Силериң амыдыралыңарга уттундурбас кылдыр артар бо хүн силерге өөрүшкүүндүктелдиң сөстериң чугаалаарын күзеп тур мен, эргим эштер. Күрүне шаңналдарын, шаңналдар боорда дээш шаңналдарны тыпсыры — совет кижиге канчаар-даа аажок улуг ужуруузалыг болуушкун. Ол дээрге социалистиг Төрээн чурттуң мурнунга ооң ачы-хавыяазын үнелеп көөрүнүң эң бедик чадазы болур. Ынчангаш ындыг шаңналды алган кижилерни чон төлептии-биле үнелеп көөр.

Ындыг шаңналды алыр таварылга бүрүзү — кижилерниң канчаар-даа аажок улуг, кызымаккай ажылының, чаартыкчы чоруунуң болгаш хүүда эрес-маадырлыг чоруунуң, бүгү күжүн ажыл-ишке бердингенииниң демдээ бооп турар. Чүгле социалистиг ниитилел үезинде ындыг ажыл-ишти ол хире улуу-биле хүндүлеп, алдаржыдып болур. Ол шаңналдар күш-ажылдың кижилериниң ниитилели кандыр болурун илередип турар.

Ооң-биле кады Төрээн чурттуң шаңналдары хөй түүлдерни хүлээндирип турер. Ол шаңналдар чурттуң бедик үнелелин болгаш идегелин шынзыктырарын, бедик ат-алдарны оксунмазын, оларны улустуң чаагай чоруу дээш чаа-чаа алдарлыг ажыл-херектер-биле үргүлүү быжыглаарын база даандырып турар. Силер боттарыңарга шаңналдарны чогумна ындыг бодалдар-биле хүлээп алырыңарга бүзүреп тур мен, эштер.

Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвол комбинадының пөс-таавычызы Валентина Николаевна Голубеваның ады бүгү чуртта билиңгир. Ол — СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, Россия Федерациязының Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Профтехучилищени доосказ, быжыг ажылчын коллективке кижизиттинген Валентина Николаевна — бодунуң ажыл-херээниң үзүлүг мастери.

Ол хөй чылдар дургузунда күш-ажылчы шылгаранга чедишкиннерлиг болган. Валентина Николаевна Голубева хөй станоктарлыг пөс-таавычыларның чаңчылдарын хөгжүптүшаан, профессионалдыг бедик мергежилиг, бүдүрүлге техниказын болгаш технологиязын чогаадыкчы ажыглаарының күсели-биле адырның ажылдакчыларының аразында күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Ол бирги беш чылдың эгезинден бээр ол хуузунда 19 чылдарның даалгалының күүседиткен! Ооң күш-ажылчы маадырлыг чоруун Ленин орден-биле, «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль-биле демдеглээн.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, электровоз-тун машинизи Виктор Фадеевич Соколов — чурттаа сурагжаан мурнакчы чаартыкчы, хөй чүүк сөөртүр аар поездилерни башкарарының эгелекчизи.

Москва-Сортировочная депонуң ийи орденниг, алдаржаан күш-ажылчы коллективиниң кижизиткени коммунист В. Ф. Соколов он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Поездилерниң сөөртүр чүүктериниң деңзизин көвүдедириниң болгаш поездилерни узадырының күселиби-биле чүүк сөөртүлгезин дургедедир дугайында эгелээшкинни ол бодунуң коллективи-биле, найысылал магистралының бүгү ажылчыннары-биле, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары-биле кады кылган. Ол эгелээшкин амгы үеде бүгү чуртта калбарган.

Ленин орден болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль — Виктор Фадеевич Соколовтуң маадырлыг күш-ажылының бедик болгаш төлептиг үнелээшкинии-дир.

Бистиң бөгүн мактап, демдеглеп турарывыс совет ажылчын ыңгының алдарлыг төлээлекчилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруу, бедик сорук кириишкини болгаш ёзулуг чогаадыкчы кыптыгышкыны — ол дээрге кайгамчык чаагай үлегер-чижек дээрзин онзалап чугаалаар бодай-дыр мен.

Он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир ам бүдүн чартык чыл арткан. Бо арткан үениң дургузунда амдаа хөй түүлдерни кылыр, чамдык черлерге күжениишкиннерни улгаттырар ужуруг бис. Бо талазы-биле беш чылдың маадырларының, бүдүрүлгениң алдарлыг мурнакчыларының болгаш поездилерниң улегери бодунуң үнелеп четтинмес ролюн ойнаар ужуруг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Борис Евдокимович Щербинаның нефть болгаш газ үлетпүрүүн бүдүрүлелерин тударынга улуг ачы-хавыяларын Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыры-биле демдеглээн.

Чурттуң, хамыктың мурнунда Барыын Сибирьниң нефть, газ комплекизин шингээдип алырынга ол хөй күжүн болгаш күш-ажылын берип, партияның Тюмень обкомунуң бирги секретарынга, а ооң сөөлүнде эң улуг тудуг министерствозунуң удуртукчузу болуп ажылдап турган, Сибирьниң газынга Барыын Европаже оруктуг ажыктан Уренгой-Помары-Ужгородтуң газ дамчыдар хоолайы ооң удуртулгазы-биле дериттинген.

Алексей Михайлович Школьниковка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Партияның болгаш күрүнеңиң ажыл-чорудулгазын ол 40 чыл дургузунда кылып келген. Эш А. М. Школьников соолгу 10 чыл дургузунда ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин удуртуп турар. Партийжи директивалардың болгаш совет хоойлуларының күүселдезинге контрольду күштелдирериң бодунга дүүшкен энергия-биле ол чедип ап турар.

Улусчу контроль — ол дээрге четпестер-биле, бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске моондактыг бүгү түүлдер-биле демиселге идегелдиг чепсек-тир. Участок бурузунге сагылга-чурумну, организастыг чоруукту болгаш көрүм-чурумну быжыглаарынга улусчу контрольдуң күжүн ам-даа эки ажыглаар хөрек. Бо байырланчыг хүнде алексей Михайловичтиге бистиң күзеливис ол-дур.

Дайынчының, партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчузуңуң узун болгаш алдарлыг ол оруун эрткен эш Анатолий Семенович Дрыгинге Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының Алдын сылдызын бөгүн тыпсыр бис. СЭКП Вологда обкомун Алексей Семенович үзээрби үш чыл дургузунда удуртуп турар.

Областың үлептүрүнде болгаш көдээ ажыл-агыйында улуг будурулге күүзүү тургустунган. Соруглга чүдел дизе, ол күүзүнү улам долу болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарында, экономиканың бүгү адырларынга өзүлдениң шапкын факторларынче шинтирлиг эргилдени кылырында болуп турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыяларды дээш Владимир Алексеевич Карловка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Ол — 40 ажыг чыл дургузунда партия ажылында. СЭКП ТК-ның Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизин ол амгы үеде удуртуп-шаан, кызымаккай ажылдап, чурттуң агроүлетпүр комплезин хөгжүдеринге, Аъш-чем программазын боттандырарынга хөй күжүн, энергиязын берип турар.

Бедик шаңналдар-биле холбаштыр сагыш-сеткилдиң ханызындан силерге байыр чедирип тур мен, эргим эштер. Чазагай кадыкшылды, аас-кежиктиг болгаш чогаадыкчы чаа-чаа чедишкиннерни күзеп тур мен.

* * *

Шаңнатканнар оларның күш-ажылын бедии-биле үнелеп көргени дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга, Совет чазанга, эш К. У. Черненкого чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн. Партия ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарында бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын бербишаан, социалистиг Төрээн чуртка моон соңгаар-даа шынчызыбиле бараан болурун, СЭКП-ниң XXVII съездиниң белеткелди куш-ажылга чаа-чаа чедишкиннер-биле демдеглээрин олар бүзүреткеннер.

Константин Устинович Черненконуң чугаалары бистиң чуртувустуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чонарыңның чогаадыкчы энергиязын мобилизастаарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг дээрзин Төрээн чурттуң бедик шаңналынга төлептиг болганнар боттарының чугааларынга онзалап демдеглээн. К. У. Черненконуң чугааларында айыткан үүлдер болгаш түңнелдер сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайыдар талазы-биле эзлчелиг болгаш перспективтиг сорулгаларның тодаргай билиишкини-биле совет кижилерин чепселеп турар.

Шаңнал тывысканының өзулалынга чугааларны улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Кылдыс эргелекчизи К. М. Боголюбов, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң секретары Т. Н. Ментешашвили, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Прибытков шаңнал тыпсын турда турганнар.

(СЭТА).

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Таңды районда Тока аттыг совхозтуң дүрген кыргыыр арга-биле кыргыкчызы, 1983 чылда ажыл-агыйның кыргыкчыларының аразынга тнилекчи болган Мария Ак-кысовна Оюнга тураскаадып көдүрдү. Ол кыргылда эгелээнииң баштайгы беш хонуунда 125 баш хой кыргыыр тургаш, 198 баш хойну кыргаан.

Кыргылданы кыска хуусаада доозарының болгаш шынарлыг дүктү алырының херээнге идепкейлиг киржип турар мурнакчы кыргыкчыга деңнежиңер!

КАМНАП АЛГАН

«Тувкоммунэнерго» коллективи Совет Тыванның 40 чыл оюн таварыштыр бедиткен социалистиг хүлээлгенин алган. Участоктар аразында калбарган чарышка июнь айның соолгу неделязында найысылалдың барыын энергорайону (начальниги В. Н. Круглов), Шагаан-Арыгның салбыры (директору В. Н. Пустинцев) тинлекчи болган.

Юбилейге тураскаатканшалыпчы неделяга мурнакчылар А. В. Скурихин, Л. Н. Ситков, Н. К. Невзгодин, В. К. Немашев олар шылгараан.

Күш-ажылды организастаарын экижидип, энергияның бот-үнезин чиңгедип тургаш, коллектив 590 муң киловатт-шак электри, 2300 гигокалорий чылыг энергиязын камнап алган. Амгы үеде кышкы сезонга белеткел ажылдары чоруп турар.

Бистиң корр.

КЫШКА БЕЛЕТКЭЭН

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының Ирбитей өшкү бригадазының малчыны Эдер-оол Түлүш Ак-Кара-Сугнуң Чанагашта чайлаглап чеде берген. Ол бо чылын төрүүр 100 өшкүден 104 анайны камгалап алган, бир баш өшкүден 820 грамм дүктү кыргып алган. Чайлаглап көжер мурнунда кыштааның девискээрин аштап, одалгага хереглээр көржениң бөлүп чыгаш, үүрмек септелгени кылгаш, анай адааңга урар 9 тонна өдекти болген. Ол Тээли-Белдириңде сиген кезер шөлүн чыл бүрүде суггарып, богун ашташ, ооң он тонна ажыг сигенни кескеш, сарааттап алыр яанчылдыг.

Эдер-оол Кертик-ооловичиниң хөй чылда үре-түңнелдиг ажылын үнелеп көргеш, «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдээн тывыскан. Малчын өгбүле чүгле боттарының онаашкан ажылынга кызымак эвес, уругларының өөредилге - кижизидилгезинче сагыш салып турар. Оларның уругларының улуу Сарыг-Хөл бригадазында 135 баш сарлык малдап турар. Оон артканнары Торгалыг ортумак школазында эки өөренип турар. Оларны чайгы дыштанылга үезинде ада-иези мал ажылынга өөредип турар.

Н. ДАМДЫН.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

АЖЫР КҮҮСЕДИП ТУРАР

Совет Тываның 40 чылының байырлалы чоокшулаан тудум, чер-черде социалистиг чарыш улам калбарып, чарышты организастаарын бедик деңнелге тургузары, ооң түңнелдерин негелдеге дүүштүр үндүрери чүгула черии эзлеп, чарыштың кижизидикчи ужур-дузазынче кичээнгейни угландырып турар.

Таңды районуң Балгазында ыяш ажыл-агыйының коллективи Тываның юбилейинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин чедишкинниг чыл бүрүде чедип ап, социалистиг чарыштың тнилекчилериниң одурүүнда чоруп турарлар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге сорук киргеи хойжу өг-бүле Тываның юбилейин ажыл-херээ-биле төлептиг уткуурун илергейлээн. Ол-ла совхозтуң база бир мурнакчы хойжузу Шагдыр Донгур-ооловичиниң Куулардың өг-бүлезин чарышка кыйгырган.

Байырлалга алдар кылдыр боттарының хүүда алган социалистиг хүлээлгелерин ыяш сөөртүлгезинде ажылдап турар чолаачылар Василий Черепанов, Георгий Лапарев, трактористер Фёдор Бочкарев, Николай Махиев, Семён Бочкарев, Дий Огнёв олар ажыр күүсеткеш, өөрүнге мактадып, акша шаңналды алганнар. Коллектив хуралынга олар моон-даа соңгаар кызымак ажылдап, байырлалды төлептиг уткуурун аазаннар. Эрткен неделяның түңнели-биле коллективтиң күш-ажылчы алдар тугун хоочун бызаңчы Данмаа Оюнның чедишкиннеринге алдаржыдып көдүрген.

Бадгазының ыяш ажыл-агый коллективи боттарының ол чамдык чедишкиннерин улам быжыглап моон соңгаар-даа темпиин кошкатпайн ажылдаарынга бүзүреддиглер.

Б. МОНГУШ.

Кызылдың тудугжулары бо хүннерде кырганнар интернат-бажыңының тудуун кылып доозарынче күштү мөөңнээн. Ында дашчылар, плита салыкчылары, бызаңчылар, мраморщиктер, шеверлекчилер хамаарышкан ажылдарын шалыпкын кылып турарлар.

БО ЧУРУКТАРДА: Кызыл тудуг эргелелиниң мрамор салыкчыларындан мрамор кезер станокта ажылчын Виктор Худоногов, ооң чанында үш кижи бригадир Олег Патрушев, Чүлдүм Эрес-оол, Михаил Сандак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СӨЗҮН БАДЫТКААН

Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыннары социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Малчыннар Аяк-Хээ Данзын-оолович Ондар, Хеймерек Бадыевна Куулар мал ажылын хөгжүдеринге бедик көргүзүглүг чедишкиннерни чыл бүрүде чедип ап, социалистиг чарыштың тнилекчилериниң одурүүнда чоруп турарлар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге сорук киргеи хойжу өг-бүле Тываның юбилейин ажыл-херээ-биле төлептиг уткуурун илергейлээн. Ол-ла совхозтуң база бир мурнакчы хойжузу Шагдыр Донгур-ооловичиниң Куулардың өг-бүлезин чарышка кыйгырган.

Сураглыг малчын өг-бүле сөзүн эзлеп, бедик күш-ажылчы чедишкинни бо чылын чедип ап турар. Олар төрүүр 300 баш хоюндан 415 хураганны алган, малдаан коданы чоокку хүннерде кыргылдага кирер.

— Төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураган алыр хүлээлгем ажыр күүсеттим. Бир хойдан-на 2500 грамм дүк алыр дээн сөзүм база күүсеттинер. Коданымны кыргыткаш, Хөр-Тайганың чайлагларынче одарладып үндүрер мен. Мал чеми белеткелинге киришкеш, 15 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээр мен — деп, А. Ондар чедишкинин бадыткап чугаалады.

Сураглыг малчын өг-бүле сөзүн эзлеп, бедик күш-ажылчы чедишкинни бо чылын чедип ап турар. Олар төрүүр 300 баш хоюндан 415 хураганны алган, малдаан коданы чоокку хүннерде кыргылдага кирер.

— Төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураган алыр хүлээлгем ажыр күүсеттим. Бир хойдан-на 2500 грамм дүк алыр дээн сөзүм база күүсеттинер. Коданымны кыргыткаш, Хөр-Тайганың чайлагларынче одарладып үндүрер мен. Мал чеми белеткелинге киришкеш, 15 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээр мен — деп, А. Ондар чедишкинин бадыткап чугаалады.

М. СЕВЕН.

ОРУКЧУЛАРДА ЧАРЫШ

Тыва автоорук эргелели алды айларда керээлиг ажылдар планын күүседипкен. Социалистиг хүлээлгелерде кердүнгенин ёзугаар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 1 хуу остүгерип, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу чиңгедирин коллектив чедип алган.

Күш-ажылчы ээлчеглиг каш удаа улаштыр А. А. Бунинниң удуртканы № 2 оруктудуг эргелели тнилекчи болуп келген. Бо эргелелде В. М. Алгуховтуң, С. С. Имажаптың бригадалары, М. М. Байырның звенозу эки көргүзүглерлиг болган. Эргелелдиң тудугжулары Самагалдай — О. Шынаа аразында оруктуң 9 километрин, Эрзин — Кызыл оруунуң септелгезин эки шынарлыг кылып дооскан. Олар Самагалдайда чурттарга бажыңын база ажыглалга киирген.

Шупту керээлиг организациялар планын чедишкинниг боттандырган. Көвүрүг тудуунуң эргелели (начальниги В. А. Гавриленко) планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Орук-септелгетудуг эргелели кылыр ажылдарның хемчээлин 105,7 хуу чедирген. Эргелелдиң барык шупту участоктары июнь айда күжениишкинниг ажылдаан.

А. БАГЫР.

Профэвилел амыдыралы

БЫЖЫГ САГЫЛГА - ЧУРУМ - БИЛЕ

«Тере-Хөл» совхозта партком-ның удуртулгазы-биле ында профэвилел комитеди социалистиг чарышты бүгү участоктарга организастаар, ооң дээштиин бедидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп келген. Ажыл-агыйда ам 360 ажыг кижи ажылдап турар. Олар социалистиг чарышта хаара туттунган.

Амгы үеде кол сорулгавыс — Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышче совхозтуң ажыл-ишчилерин мобилизастаары, он бирги беш чылдың дөртку чылында хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни күүседири болур.

Күш-ажылчы коллективтерге сагылга-чурумну быжыглап, көдээ ажыл-агыйның специалистериниң, ажыл-ишчилерниң харыы-салгазын бедидип тургаш, совхоз бо юбилейлиг чылда багай эвес түңнелдерни чедип ап турар.

Совхоз бирги кварталда чедип алган чедишкиннерин быжыглавышаан, он бирги беш чылдың дөртку чылының бирги чартыын эки түңнелдер-биле доозуп, чартык чылда күрүнеге эът, сүт садар планнарын күүседирип-биле хойнуң массалыг кыргылдазын доозуп турар. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле көргүзүүвүс эки-жээн. Совхоз төрүүр чүс хойдан-на 85 хураганны бо чылын камгалап алган.

Совхозтуң ажыл-агыйының тус-тус адырларында социалистиг чарышты Каргының, Балыктыгның хойжу бригадаларынга, Сарыг-Хөл СБФ-зинге, иви бригадазынга ай санында түңнээр. Ниити түңнелдерни квартал санында үндүрер. Чарыштың тнилекчилериниң саны өскен. Чижээ, бо чылдың баштайгы кварталында малчыннардан болгаш ажылчыннардан 51 кижи социалистиг чарыштың тнилекчилери болуп үнгеш, совхозтуң дирекциязының, парткомнуң, профэвилел болгаш комсомол комитетиниң өртектиг белектерии-биле шаңнаткан. Олардың иштинде 42 малчын бар. Саанчылар М. Балган, У. Артына, С. Шимит, М. Шагдыр, инек. сарлык кадарчылары И. Артына, Б. Кенден, М. Идам, А. Аңнай, Н. Сандывай болгаш өскелер-даа алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткеннер.

Ол ышкаш мурнакчы хойжу А. Иргит чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ол төрүүр чүс башка онааштыр 1982 чылда 92, эрткен чылын 96, бо чылын 100 хураганны менди камгалап алган. Дүржулгалыг хойжулар Маадыр Намгай 95, Константин Сүрүңгүр 97, Сергей Сармыгыр 91 хураганны төрүүр чүс хойга онааштыр бо чылын камгалап алган. Мурнакчыларны шаңнап-мактаарынга материалдыг болгаш моралдыг идиг беришкиннерни ажыглап турар бис.

Амгы үеде бир чүгүлә кампания — чайлаглаашкын биле чергелештир хой кыргылдазын совхозтуң Каргы Балыктыг бригадалары чоруткан. Кыргыкчыларның социалистиг чарыкының негелделерин ажылдап кылгаш, көскү черлерде аскан. Кыргыкчыларның чарыкын беш балдыг система-биле чеди хонуктап түңнээн. Ооң мурнакчыларынга акша шаңналдарын тыпсыры көрдүнген.

Ажыл-агыйда малдың баш санын өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлге эрткен беш айларда түүн аайы-биле күүсеттинген. Чоокку хүннерде чартык чылдың түңнелдерин үндүрүп, чарыштың мурнакчыларын база тодарадыр бис.

Социалистиг чарыштың мурнакчыларының кызымаккай күш-ажылының түңнелинде совхоз бо чылдың бирги кварталында чедишкинниг ажылдаан, СЭКП Кызыл райкомунуң, райкүүскомнуң, профэвилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл-тугун чаалап алган.

Ф. БЕГЗИ.

«Тере-Хөл» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Тес-Хемниң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылына — шалыпчы 40 неделя» девизтиг социалистиг чарышта көдүрлүүшкүнүт киржип турар. Чылдың бирги чартыында район ниитизи-биле күрүнеге эът дужаарының планын 107 хуу, сүтү 115 хуу, дүктү 112 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнда «Кызыгаар» болгаш «О. Шынаа» совхозтар чоруп турар. «Кызыгаарның» ажыл-ишчилери чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының планын 110—120 хуу күүсеткен. Ол ышкаш КМК-ның, аңныыр-тывыш ажыл-агыйының коллективтери база эки ажылданнар.

Малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыр талазы-биле «О. Шынаа» совхоз багай эвес көргүзүүнү бо чылын чедип алган. № 1 хойжу бригада (бригадири Лаа Биче-оол) ортумаа-биле төрүүр 100 хойдан-на 96 хураганны, № 2 хойжу бригада (бригадири Уштуган Даржай-оол) 100 баштан 90 чаш хураганны камгалап ап, доруктурган.

«О. Шынааның» мурнакчы хойжулары Василий Аракчаа чүстен 110 хураганны, Куроол Чооду биле Санаа Чимит чүстен 109 хураганны алганнар.

«Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи бирги чартык чыл планын 121 хуу күүсеткен болгаш малдың баш санын өстүрерин база эки хандырган.

Совхозтуң мурнакчы саанчылары Оюмаа Баткар, Клара Увангур, Клара Оюн олар боттарының социалистиг хүлээлгезин эки күүседип, кызымак ажылдап келгеннер.

С. ХЕРТЕК.